NAŠE ŘEČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 3.

FRANTIŠEK ČERNÝ:

ZDROBNĚLÁ JMÉNA MÍSTNÍ.

Náš jazyk tvoří zdrobnělá slova zvláštními příponami a leckdy také ještě změnami samohlásek kmenových. Tomu se podrobují ovšem též místní názvy, poněvadž i ty patří k jazykovému pokladu. Tak vznikly tedy Pečice — Pečičky, Lhota — Lhotka, Hostín — Hostínek, Týn — Týnec — Týneček, Jeníkov — Jeníkovec, Újezd — Újezdec, Brod — Brodek, Brtnice — Brtnička, Brno — Brníčko, Popovice — Popůvky, Lipová — Lipůvka, Kojetice — Kojátky atd.

Ale mimo to vyjadřujeme zdrobněliny ještě jiným způsobem, totiž jménem nezdrobnělým s přívlastkem Malý vedle Velkého: Velké, Malé Čičovice, Velká, Malá Lhotka, Velký, Malý Újezd a j. Zvláště se tak rozeznávají dvojice osad (stejného jména), ležících blízko sebe. Ozvaly se hlasy, žehrající na tento druhý způsob, že prý jest nečeský. Chceme-li pronésti o tom soud, musíme se podívati, jak se v té věci jazyk choval a jak se chová.

Zdrobnělá jména jsou velmi stará: r. 1130 se jmenuje Hradec, 1131 Újezdec, 1158—69 Letky, 1178 Chlumeček, 1225 Horka, 1289 Jesenička (vesměs v Erbenových a Emlerových Regestech) a j., hojněji pak od 14. stol., jako Roudničky 1336 (Emler), 1350 Kamenička (t.), 1366 Myslůvky (DB), 1371 Hrabůvka (DO) atd. Dosud pak žijí v řeči lidové a v úředním názvosloví.

Důležité by bylo, kdyby se mohlo ukázati, že jazyk tak rozlišuje odedávna také *dvojice osad*, neboť o ty tu hlavně běží. Nejstarší prameny naše jsou latinské, ale i z nich vyčítáme, že zdrobnělá jména místní jsou opravdu prastará. Tak se uvádějí Brtnice a Brtnička (DB 1365), Modřice — Modřičky (DB 1377), Postřelmov a Postřelmovec (1365 DO), Budějovice a Budějovičky (DB 1372), Ptýrov a Ptýrovec (1345 Emler) atd. Ale jindy rozlišují písaři takové dvojice přívlastkem, píšíce na př.: 1375 in

Minori Knovíz a 1376 in Majori Knovíz (Lib. erect.), 1399 in Minori Horka a 1404 in Horka Maiori (CDM), 1371 Újezd Magnum a Újezd Parvum (CDM), Parva Hluboky a Magna Hluboky 1364 (CDM), Maior Senic a Parva Senic 1364 (CDM) a j. To se zachovává též v nemnohých německých zápisech: Groß Bohdals a Wenig Bohdals 1408 (CDM), Újezd das Große a Ú. das Kleine 1371 (CDM). Jsou to příklady z doby, z níž máme také současné doklady pro zdrobnělé názvy, ba dokonce se vyskytují zároveň jména týchž osad v obou způsobech: 1397 De Parvo Senic a de Senička (Kn. Půh.), 1391 de Parva Slatina a de Slatinka t. a j. Přívlastky však jsou ještě starší: roku 1340 čteme in Bor Maiori (Emler), 1334 in Němčic Magno (CDM) atd.

Jest ovšem otázka, zdali přívlastky vystihují přesně zvyklost, to jest, zdali bylo užíváno i v češtině podobných tvarů. Na to jest odpověď velmi těžká, protože pro doby nejstarší jsme omezováni skrovným počtem osadních jmen a protože nám pro ty časy chybí nejvýznačnější z nich, totiž dvojice, jako jsou Pečice — Pečičky a pod. Že jména zdrobnělá nejsou původu pozdějšího, svědčí theorie a zvyk, na nějž jsme uvedli staré příklady. To platí všeobecně. Ale pro dvojice bylo by potřebí rozhodnouti dříve, kdy vznikla vlastně osada, pro niž máme název zdrobnělý. To se však vymyká možnosti. Užívati v těchto případech zdrobnělých jmen, byl patrně zvyk obecný, když si názvy ty vynutily přístup do listin. Jestliže tu jindy písaři užívají přívlastků, děje se to po způsobu cizím, vlivem ducha jazyka cizího, v němž se zápisy konají. Že tomu tak a že si písaři byli dobře vědomi významu zdrobnělých jmen, patrno jest z příkladů, kde míchali oba způsoby, kde totiž i k zdrobnělému názvu připojovali přívlastek. Psali: in Parva Senička 1371 (CDM), in Maiori Chvojna a in Minori Chvojnec 1394 (Lib. erect.), Malé Penčičky 1418 (Kn. Půh.), v Malých Slatinkách 1408 t. a j. Cizí zvyk pronikal i do jazyka českého. Příklady jsou již od konce 14. stol., kdy r. 1399 v DO čteme: de Veliké Rudky, 1405 ve Velikých Slatinicích (CDM), z Meziříče Malého 1407 (Kn. Půh.) vedle z Meziříčka 1408 t., z Malého Újezda 1406 t., z Veliké Senice 1447 t. atd. Zvyk ten se šířil a nabyl platnosti úřední i tam, kde jinak u lidu jest v obyčeji tvar zdrobnělý. Úředně se píše sice Velké a Malé Pečice, ale lid říká jen Pečice a Pečičky atd. Tato houževnatost právě dokazuje, že takové dvojice vytryskly ze srdce.

Jak se tedy máme zachovati? Nemůžeme zamítati dvojic s přívlastkem Velký, Malý, poněvadž velikým stářím nabyly práva příslušnosti, ale nemůžeme jim také hověti na úkor zdrobnělých

jmen, která mají stejné právo, ne-li větší. Zbývá pouze, abychom se snažili zachovávati zdrobnělé názvy u těch osad, u nichž jsou v lidu obvyklé, i abychom hleděli zjednávati jim platnost nejen v řeči, ale i v písmě. Podnět ovšem musí vycházeti vždy z místa a jeho okolí.

GILBERT CYRIL KŘIKAVA:

JEŠTĚ O PŘÍČINÁCH CHYBNÉHO PŘÍZVUKU.

Cessante causa cessat effectus, odstraní-li se příčina, zamezí se tím i účinek, je dávná zásada filosofická. »Naše Řeč« dobře činí, že se řídí tou zásadou, že pátrá po příčinách chyb v řeči, aby omylův ubývalo.

Bylo zde již ukázáno na některé příčiny, proč pozbýváme citu *pro správný přízvuk* v řeči. Jisto jest, že se některé ty příčiny snad až příliš zdůrazňují, na př. vliv jambických veršů (viz článek Králův v »Naší Řeči« roč. I., str. 232 a dopis Drbohlavův tamtéž, str. 312). Pozorovalo se často, že již děti v nižších třídách škol obecných chybně přízvukují. Ti školáčci jistě mnoho básní jambických nepřečtli: na jiné příčiny zjevu toho v obecné škole poukázal p. inspektor Fr. Strnad (»Naše Řeč« roč. I., str. 178).

Dovolím si ukázati *na další příčinu*, proč pozbýváme citu pro správný přízvuk. To je *chybný zpěv*, zvláště chybný *kostelní zpěv*. O tom není pochybnosti, že slovo zpívané hlouběji utkví v paměti než slovo pouze mluvené, zvláště když se zpěv častěji opakuje, a že tedy chybný zpěv velice může uškoditi správnosti řeči.

O tom, jak kostelní zpěv účinkuje na správnost řeči, mohlo by se napsati dlouhé pojednání. To není mým úmyslem. Jenom upozorňuji, že někdy snaha po nápravě svádí k chybám ještě hrubším. Svého času o tom psal ředitel Fr. Bartoš v brněnském »Obzoru«. V novější době je pozorovati snahu, aby se v kostelních písních přízvuk hudební srovnával s přízvukem slovným. Tu zásadu si vytkli vydavatelé diecésního zpěvníku »Oltář«, vydaného již před brněnským zpěvníkem. Jenže ani tu se reforma někdy nepovedla. Uvedu jeden příklad. Ve známé mešní písni »Bože, před Tvou velebností« zpívalo se dříve: »S Tvou milostí chléb andělský vždy hodně přijímali«. Aby se přízvuk hudební srovnával se slovným, opravilo se: »S milostí Tvou chléb andělský vždy jen hodně přijali«. Srovnání hudebního přízvuku se slovným se důsledně neprovedlo (slovně nepřízvučná slabika -děl- v slově andělský je hu-

debně přízvučná), a místo správného »vždy přijímali« zavedlo se mluvnicky a logicky hrubě nesprávné »vždy přijali«. Příslovce »vždy«, označující přece nejvyšší stupeň trvání, spojilo se s tvarem slovesa končicího, jednodobého »přijali«.

Snahy, aby zpěvem kostelním nebyl kažen v řeči přízvuk, tedy jsou. Aby se však ty snahy dodělaly výsledku, je třeba, aby byl vydán řádně upravený zpěvník kostelní ne pouze pro tu neb onu diecési, nýbrž pro všecky diecése, kde se v kostelích česky zpívá (v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v Dol. Rakousích, a snad by jej přijali i v Americe a na Slovensku), a *aby k úpravě byli pozváni* nejen dobří hudebníci (skladatelé) a dobří básníci, nýbrž též, jak žádal již Bartoš, *dobří znalci řeči, dobří filologové češtináři.*

Věc, o které já chci pojednati, jest to, *jak se zpívají* na mnohých místech při bohoslužebných úkonech *responsoria (odpovídky) po verších.*

Liturgický zpěv katolické církve, latinský chorál gregoriánský, řídí se *přízvukem slovným* a větným ve všech svých způsobech, v prostém recitativu (v žalmech, lekcích atd.), v bohatším zpěvu modulujícím (v hymnech, prefacích atd.) i v nejbohatším zpěvu neumovém (v mešních zpěvech střídavých, antifonách atd.).

Podle *latinského chorálu* jsou skládány také *staré české zpěvy kostelní* (novější kostelní písně lidové jsou skládány podle pravidel moderní hudby). Předpisem latinského chorálu se řídí též *veršíky a odpovídky české.* Veršíky a odpovídky se zpívají recitativně, t. j. přednáší se spíše než zpívá plynně v jednom tónu a ukončí se krátkou modulací. Nejprostší modulace veršíků a odpovídek záleží v tom, že *poslední nepřízvučné slabiky* (při dvojslabičných slovech jedna, při trojslabičných dvě) *se zpívají o tercii níže.* Při jednoslabičném zakončení sníží se o tercii poslední slabika před slovem jednoslabičným a toto se zpívá tónem ostatních slabik. (Na př.: »A volání mé k *Tobě přijď!«)* Je-li poslední slovo krátké a tak nepřízvučné, že je v češtině pouhou příklonkou slova předcházejícího, pronáší se, jako by bylo slabikou slova předcházejícího. V praksi se ten případ naskytuje zřídka, lze se ho vyvarovati změněným slovosledem. (Na př. místo »Hospodin kraluje, v krásu oblekl se«, »Oltář« str. 301, budeme raději zpívati »v krásu se oblekl«, již pro libozvuk, a také proto, že tento slovosled je správnější. (Viz »Naši Řeč« roč. I., str. 199.)

Tento předpis latinského chorálu se může tím spíše i při českém zpěvu zachovávati, protože *také v češtině jsou nepřízvučné slabiky poslední jenom jedna nebo dvě,* neboť slova více než trojslabičná mají přízvuk vedlejší, což se týká i předložkových skupin (na př.

nepřítomné, se *svatyně*). Rozdíl mezi latinou a češtinou je pouze ten, že v češtině může býti předposlední nepřízvučná slabika dlouhá (na př. *sva*tému, *od* zlého), kdežto v latině vždy jen krátká (na př. *ve*niat).

Kdo mluví česky správným přízvukem, nemůže pochopiti, proč se na mnohých místech *nezpívají odpovídky podle českého přízvuku*. Na př. jest slýchati: »Ale zbav nás od *zlého*« místo správného »*od* zlého«. Příčinou chybného přízvuku není pouze délka předposlední slabiky, neboť je slýchati také: »Od tohoto času až na *věky*« místo správného »*na* věky«. Nebo: »Abychom hodni učiněni byli zaslíbení Kris*to*vých«, místo správného »*Kri*stových«. Chyba pak bývá tím horší, že se zahnízdil leckde *zlozvyk*, poslední slabiku před kadencí (snížením hlasu, t. j. když se zpívá správně podle přízvuku, poslední přízvučnou slabiku posledního slova) *protahovati*. Zachovali-li jste si cit pro správný přízvuk, škube vám ušima, slyšíte-li, jak *se zpívá:* »na *vjé*ky«, »Kris*tó*vých«, ač tak nikdo nemluví, ani pan ředitel kůru, ani jeho zpěváci. Nelze toho ničím vysvětliti, nežli pohodlným mechanismem zpěváků. Je velmi pohodlné pravidlo takových mechanistů: Hlas snižuj jen při poslední slabice. (Srovnej o vlivu nesprávného snižování hlasu při poslední slabice na přízvuk při čtení ve škole článek Strnadův v »Naší Řeči« roč. I., str. 179.)

Škodný vliv chybně akcentovaného zpěvu takového na délku slabik a na přízvuk prostých slov (»Kristových«), jakož i na délku slabik skupin předložkových (»na věky«) v mluvě obecné není dosud patrný, ale *na přízvuk skupin předložkových* ano, zvláště při čtení. Proto jest již slýchati, jak se vyslovuje ve škole: od *zlé*ho, na *vě*ky. Soudil bych, kde se správně podle přízvuku zpívají odpovídky v kostele, že se ani ve škole tak snadno chybné přízvukování neujme. Nebezpečenství u starších lidí není tak veliké, zachovali si z mládí dosud nezkažený cit pro přízvuk, ale u mládeže nebezpečenství to jest, a proto nutno proti tomu bojovati.

Je potřeba to, co připomíná zemřelý dvorní rada a univ. profesor dr. Josef Král básníkům, připomínati stále také hudebníkům a zpěvákům: »*Nejhudebnější čeština je správná čeština*«. (»Naše Řeč« roč. I., str. 262.)

JOSEF ZUBATÝ:

JEDEN.

Napsal jsem již kdesi o indických gramaticích, jak dobře věděli, že totéž druhdy lze říci způsobem rozličným, aniž který

z nich musí býti nesprávný. Ve výkladě, který dnes začínám, několikrát se dotknu této pravdy, vlastně tak jasné a přece tak často přehlížené. Proto o ní přidám několik slov úvodem.

Představy, které vyjadřujeme větami, bývají někdy velmi složité. Člověk zdravých smyslů s dostatečnou zkušeností dovede je také rozkládati aspoň v jejich nejpodstatnější části, a obrazem tohoto rozkladu, aspoň přibližným, jest věta se svými částmi. Jenže všecko lidské konání jest hospodárné: vyhýbáme se, jak to je možno, všem částem jakéhokoli výkonu tělesného i duševního, kterých není nezbytně potřebí, a nelze-li se jim úplně vyhnouti, aspoň jim dopřejeme jen tolik místa a práce, kolik žádá celý výkon. A tak se děje i v představování a v mluvení: ani si často neuvědomujeme částí představy, na kterých za určité příležitosti méně záleží, a nedopřáváme jim místa ve větě. Tak se stává, že představu v podstatě touž vyjadřujeme časem rozličným způsobem, podle toho, jak která část představy v jednotlivých případech, v nichž se táž představa opakuje, vystupuje v popředí na ujmu částí jiných anebo ustupuje.

Někdo mi na př. vzal nůž. Částmi této představy jsem já, nůž, zloděj, krádež, ale také škoda, která se stala mně, prospěch, jejž z činu má zloděj, okolnost, že nůž byl můj a že mi na něm více nebo méně záleželo a kdo ví co ještě.

Nejpodstatnější části představy musím si uvědomiti a také vyjádřiti, má-li můj mluvený projev vůbec míti smysl: ale o ostatních rozhodují v různých případech rozličné vedlejší věci, nestejná síla, s jakou si jednotlivé méně důležité části představy uvědomuji s jakou mne jednotlivé z nich dojímají. Tím se řídí, čemu indičtí gramatikové říkají *vivakšá* (asi »úmysl říci, vůle říci«), co chci výslovně — mimo ony hlavní části — říci. Podle toho řeknu na př. »tys mi vzal nůž«, anebo »ty jsi vzal můj nůž«, »tys mi vzal můj nůž«, anebo »ty sis vzal můj nůž«; celá ta představa sama může na mne působiti silněji nebo slaběji (na př. jsem rozhněván, anebo jsem zůstal klidný) a podle toho řeknu buď »tys mi vzal nůž« atd. (řeknu-li »ty«, je to u nás skoro tak, jako bych řekl »poslouchej . . .«, jako bych druhou osobu zvláště upozorňoval na to, co jí mám říci), anebo řeknu jen »vzal jsi mi nůž«; mám příčinu, jednu z částí představy zvláště důrazně vytknouti a dojdu toho zvláště silným přízvukem na slově oné části odpovídajícím anebo i změněným pořádkem slov (»*tys* mi vzal nůž«, »*vzal* jsi mi nůž«, »vzal jsi nůž *mně*« atd.).

Nevykládám o těchto věcech spisovatelům. Takovým věcem se nenaučí nikdo od nás filologů: kdo má, čeho v lékárnách nepro-

dávají, naučí se jim, sám o tom nevěda, z živého jazyka zdravého lidu; kdo nemá, měl by se včas ohlédnouti po jiném řemesle. Ale rád bych, aby si této moudrosti bráhmanské všimli naši filologové: byli by opatrnější a vystříhali by se leckdy přísných zápovědí, jimiž spisovatele matou. Nebylo by těžko nalézti zápověď, podle níž věta »tys mi vzal nůž« je »nesprávná«, protože osoba podmětová jest již vyjádřena slovesem a zájmeno »ty« je »zbytečné«, kde na něm není zvláštního důrazu (kde na př. nechci říci »tys to vzal, nikdo jiný«), anebo jinou zápověď, podle níž je »nesprávná« věta »tys mi vzal můj nůž«, protože se samo sebou rozumí, že nůž, který mně byl vzat, byl můj. Také filolog, který nemá dosti citu pro takové jemnosti jazykové, měl by nechati, ne-li filologie vůbec, aspoň zápovědí, týkajících se takovýchto věcí.

Jazyky jsou ovšem velmi rozličné a nedovede vyjadřovati každý všeho, co dovede vyjádřiti druhý jazyk. Starý Ind by byl na př. nedovedl z různých tvarů našeho příkladu utvořiti tvarů s 3. pádem zájmena (tys mi vzal nůž, ty sis vzal nůž). Němec dovede vystihnouti rozdíl, byl-li nůž, který mi byl vzat, určitý, známý nůž, či byl-li to nějaký nůž, kterého nedovedu nebo nechci blíže naznačiti (du hast mir das Messer genommen, du hast mir ein Messer genommen); za to nedovede napodobiti rozdílu, ovšem velmi jemného, ale přece nepochybného, mezi naším »vzals mi nůž« a »tys mi vzal nůž«. Také nedovede rozlišiti pouhým slovem, byl-li ten můj blíže nenaznačený nůž můj jediný nůž, či měl-li jsem snad nožů více: řekne-li »du hast mir ein Messer genommen«, může Čech překládati »tys mi vzal nůž«, anebo také, měl-li jsem nožů více, »tys mi vzal jeden nůž«. Ale i měl-li jsem nožů více, mohu říci, podle toho, jaká je právě má »vivakšá«, t. j. co právě chci říci, »tys mi vzal nůž« anebo »tys mi vzal jeden nůž«: prvním způsobem se vyjádřím, chci-li naznačiti pouhou událost, druhým, jest-li ve mně dosti určité vědomí, že jsem měl tolik a tolik nožů, že jsem je prohlížel, snad počítal, a že mi jeden schází (Němec by musil říci leda »du hast mir eines von meinen Messern genommen«, chtěl-li by určitěji vyjádřiti totéž). Přijde-li mi brusič s výkladem, že slovo »jeden« je zde »zbytečné«, protože samo jednotné číslo »nůž« naznačuje, že byl nůž jen jeden, odpovím mu, že buď nemá dosti českého citu, anebo že jej v něm dusí povrchní mluvnická pravidla. A řekne-li mi dokonce, že slovo »jeden« zde není nic jiného než německý neurčitý člen, odpovím mu, že nedovede dobře rozeznati neurčitého členu od číslovky.

O rozličných způsobech, jakými užíváme slova *jeden*, opravdu napsali naši brusiči dosti věcí, s nimiž se srovnávati nelze. A bohu-

žel, našli právě zde pozornosti a víry více, než často v jiných věcech, kde by jí byli spíše zasluhovali. Některých jsem se dotkl v 1. č. »Naší Řeči«, ale snad nebude na škodu, vyložím-li o nich podrobněji a přidám-li i některé věci jiné. Výklad můj bude snad tentokrát poněkud delší; ale rozdělím jej v několik »rozptýlených kapitol« a tím snad smířím i čtenáře, který dlouhých výkladů nemá rád.

I.

Neurčitý člen.

Náš svět je zařízen tak, že není složen z předmětů jednotlivých, z nichž jeden každý by byl jediným svého druhu, nýbrž z druhů, z nichž každý je zastoupen větším nebo menším počtem jedinců. Jen v t. zv. živlech anebo ve hmotných prvcích bychom mohli hledati výjimky (lze mluviti na př. o jediném vzduchu, o jediném vodíku atd.): ale zde bychom se dostávali již k pojmům, jež leží mimo kruhy, v nichž se pohybuje obyčejné lidské myšlení a mluvení. Není jediný člověk, jediný pes, jediný šípek, jediný prsten: je lidí atd. množství, jehož ani neznáme, jehož jednotliví členové se sice mezi sebou různí některými svými zvláštními znaky, ale jen do té míry, že důležitějšími znaky jinými přece jsou sloučeni v jediný druh. A tyto druhy zase bývají sloučeny ve skupiny větší, což se ještě dále může opakovati: zejména přírodní vědy by nám poskytly hojně příkladů známých i poučných svým roztříděním přírody v říše, kmeny, třídy atd. až do jedinců.

Lidové vědění ovšem není soustavné, předměty, jež průměrný člověk zná, nejsou v jeho mysli tak soustavně spořádány jako na př. živočichové v mysli učencově: jsou to skupiny pojmů bez určitých dělidel, zakládající se spíše na vnější podobě než na vnitřní podstatě předmětů. Také potřeba má v tom veliký význam: člověk v zemích, kde žijí vlci, jistě si je vědom podobnosti vlka se psem, ale nemá potřeby vytvořiti si pojem, jímž by slučoval v jedno psa s vlkem, jako to musí činiti přírodní věda. To vše se obráží nejzřetelněji v slovníce kterékoli řeči. Jedinec, ať živý, ať neživý, mívá někdy také jméno, t. zv. jméno vlastní, jsou jména osob, zvířat, míst, řek a vod vůbec, někdy také jména předmětů jiných, nástrojů atp. (naši předkové dávali dělům jména jako Pražka, Jaromířka, Boerové měli ve válce s Angličany podobně »Dlouhého Toma«, jména mívají lodi a vily, jako je mívaly dříve »vinice« pražských měšťanů): ale to jsou jen výjimky. Obyčejně jmenuje člověk jedince živé i neživé jménem druhovým, které přirozenou měrou samo o sobě nebývá vždy dosti zřetelné proto, že samo nevyjad-

řuje podle potřeby rozdílu mezi jedincem, jejž mluvící má na mysli, a mezi ostatními jedinci téhož druhu.

Jazyky, které si vyvinuly člen, jsou po této stránce zřetelnější; ale víme sami dobře, že na př. jazyk český, který nemá členu ani určitého ani neurčitého, ve skutečném, živém hovoru dovede se bez členu vyjadřovati stejně srozumitelně jako němčina nebo franština. Okolí, v němž mluvíme, nebo celá souvislost věcí, o nichž jest řeč, postačuje, aby druhové jméno bez určitého členu znělo posluchači tak určitě jako jméno vlastní. Ptám-li se syna přítelova, je-li »otec« doma, anebo slyším-li, že »pes« utekl, není sebe menší pochybnosti, o kterém otci, o kterém psu jest řeč, a žádný přirozený Čech by neřekl »jest *ten* otec doma?«, jako Němec řekne »ist *der* Vater zu Hause?« Řekl by tak jen Němec, který neumí dobře česky, nebo Čech, který byl vychován po německu. Čech řekne »ten otec« jen, kde ukazuje na určitého otce skutečně přítomného anebo mluví o otci, o němž právě byla řeč anebo o němž chce jako o známém pověděti, na př. vztažnou větou, ještě nějakou zvláštní podrobnost; ale zájmeno *ten* zde již není pouhým členem určitým, nenaznačuje prostě, že je řeč o určitém otci na rozdíl od ostatních otců, o nichž by se mohlo mluviti, nýbrž jest zde ukazovacím zájmenem, slovem, jímž ukazuji na otce, který tamto stojí, anebo o kterém jsem právě mluvil. Co je určitý člen, vycítí Čech nejlépe, vezme-li kteroukoli německou knihu a překládá z ní do češtiny každé *der* zájmenem *ten*: uvidí, že tak vznikají vedle vět i v češtině možných věty nemožné, podle toho, je-li něm. *der* členem nebo ještě zájmenem ukazovacím. A bude-li překládati tak, že vypustí každé něm. *der*, uvidí, že tak vznikají i věty, které českému uchu nejen znějí cize, nýbrž jsou i nezřetelné (»N. Ř.« I., 289 n.): to proto, že *der* v nich je skutečným zájmenem. Jsou ovšem časté případy, že jazyk týž může míti zájmeno *ten*, ale obstojí i bez něho. Prostý venkovan, vypravuje-li na př. o příhodě s myslivcem, bude vykládati, co »ten myslivec« povídal, co »ten myslivec« dělal, jak se »s tím myslivcem« rozešel; takovými nekonečnými zájmeny bývá protkáno na př. vypravování indické anebo i litevské a j., ne proto, že by jazyk indický měl člen, nýbrž proto, že Ind jako náš venkovan rád mluvil hodně názorně: mluví-li jiný anebo za jiných okolností třebas i týž člověk prostě o »myslivci«, bez zájmena *ten*, snad smíme mluviti o »zbytečnosti« takové venkovské důkladnosti, ale ne o nesprávnosti, klade-li kdo zájmeno, kde je možno obejíti se i bez něho.

Neurčitý člen vyjadřuje v jazycích, které jej mají (na př. v němčině), že jménu osoby nebo věci, o níž je řeč, jest rozuměti jako jménu druhovému: »ein Vater« není určitý otec, nýbrž vůbec

osoba, patřící k druhové skupině osob, jež jmenujeme »otcové«. Proto na př., chci-li na něco nůž, řekl bych po německu »bringe mir ein Messer«; anebo vidím-li zvíře a chci o něm prostě říci, že patří do druhu zvířat, jež nazýváme psy, řekl bych zase »das ist ein Hund«. Čech tohoto neurčitého členu zase nemá, a můžeme-li se domnívati, že na př. u 3. stupně přídavného jména někdy otrockým napodobením němčiny klademe zájmeno *ten*, kde je pouhým určitým členem (»N. Ř.« I., 291 n.), přiznávám se, že neznám případu, kde by Čech sebe méně mluvnicky vzdělaný, je-li jen skutečným Čechem, opravdu po česku myslícím a mluvícím, dovedl vůbec říci *jeden* ve smysle německého nebo francouzského neurčitého členu. Řekne-li Čech »přines mi jeden nůž«, vím, že má na mysli ne nůž vůbec, nýbrž »jeden« z určitých nožů, na př. z nožů uložených na nějakém známém místě, anebo že chce jen »jeden« nůž, ne více nožů; »to je jeden pes« řekne jen (s plným přízvukem na číslovce), chce-li říci, že na př. v dálce rozeznává jen »jednoho« psa, anebo tento pes že je »jeden«, druhý že je někde jinde atp. Slyšel-li nebo četl-li Bartoš (Nová rukověť, str. 29) někde »svědecké výpovědi jedné jiné dívky« (něm. eines anderen Mädchens), bylo to buď nahodilé podřeknutí nebo chyba v písmě, kterou písař zapomněl opraviti, anebo tak řekl nebo napsal Němec nebo na př. nějaký diurnista, který dávno zapomněl mysliti po česku.

»Neurčitost« předmětu není vždy stejná a řeč dovede její nestejnosti někdy velmi zřetelně rozeznávati: bylo by chybou, kdybychom žádali, aby Němec »neurčitý« předmět vždy vyjadřoval neurčitým členem a Čech vždy pouhým jmenem podstatným. Někdo se mne ptá, kdo byl Romulus, a odpovím mu »římský král«; anebo snažím se rozeznati osobu, již v dáli vidím, a řeknu »je to mužský«; vidím v lese houbu a řeknu »to je holubinka«: tím pravím prostě, že osoba onoho jména byla ze skupiny osob, již tvoří římští králové, že to nebyl na př. Říman jiné skupiny ani na př. král perský, že to, co vidím, není na př. ženská nebo nějaké zvíře, že ta houba patří do skupiny hub, jimž říkám holubinky. Ale *chci-li*, mohu mluviti určitěji. Řeknu-li »nějaký římský král«, »nějaký mužský«, »nějaká holubinka«, naznačuji, že ony předměty nedovedu (anebo této chvíle nechci, ač bych snad mohl) rozlišovati od jiných předmětů, jež bych mohl označiti týmže slovem. Ale mohu také říci »jeden římský král«, »jeden mužský«, »jedna holubinka«: tím vyslovuji již, že ten jednotlivý předmět, který naznačuji jménem, odlišuji od jiných předmětů téhož jména, že o něm vím něco zevrubnějšího, ne-li nic jiného, že vím a uvědomuji si aspoň tolik, že jest více předmětů téhož jména, jiných, než jest

předmět, o který právě jde. Mám si pro něco poslati: řeknu-li »pošlu si dělníka«, vyrozumí druhá osoba z mé řeči jen tolik, že posel bude »dělník«; »pošlu si nějakého dělníka« znamená, že nevím, kterého, anebo, že je mi to jedno; řeknu-li »pošlu si jednoho dělníka«, chci naznačiti, že již vím, kterého dělníka pošlu, ale neuznávám za potřebné, aby to zatím věděla i ona druhá osoba. Zrovna tak, vypravuji-li, že si má sestra vzala kováře, nebo nějakého kováře, nebo jednoho kováře, že jsme přišli k řece, nebo k nějaké řece, nebo k jedné řece, že jsem četl v knize, v nějaké knize, v jedné knize. A zrovna tak, kde jde o podmět věty: »říkal mi to lékař« řeknu, chci-li prostě říci, že to byl lékař (na př. chci-li tím naznačiti, že to tedy byla osoba, která rozumí věci, o niž jde), ale s týmže rozdílem mohu říci také »nějaký lékař« nebo »jeden lékař«.

Čtenář vidí, že se naše slovo *jeden* v takovýchto větách nekryje s pojmem neurčitého členu: vyjadřuje více než neurčitý člen, dodává »neurčitému« pojmu jisté míry určitosti, které v neurčitém členě není. A nekryje se ani s německým členem neurčitým. Zase bych mohl čtenáři poraditi, chce-li viděti, co je německý člen, aby vzal nějaké německé vypravování a překládal kde které německé *ein* českým *jeden*: viděl by, že tak vznikají věty v češtině neslýchané. Ale viděl by také, že by někdy tak opravdu překládati mohl. Větu »meine Schwester hat einen Kaufmann geheiratet« podle okolností lze po česku přeložiti »má sestra si vzala kupce« i »jednoho kupce«; německé *ein* není jen neurčitý člen, nýbrž také slovo, kterým Němec může vyjádřiti totéž, co Čech vyjadřuje slovem *jeden*, německé řeči schází ve slově *ein* onen rozdíl, který má čeština v tom, položí-li podstatné jméno samo, nebo spojí-li je s takovýmto *jeden*. A již proto, že se zde české *jeden* nekryje s německým *ein*, sotva uvěříme, že je to germanismus, užijeme-li takového spojení.

Že slovo *jeden* v takovýchto spojeních v češtině nevzniklo napodobením německého členu, soudíme i z jiných věcí. Nalézáme je tak již v nejstarších českých památkách, v nichž po germanismech tak pronikavých, jakým by bylo přenesení neurčitého členu z němčiny do češtiny, není ani stopy. V Gebauerově Slovníku čteme doklady jako »bieš (byl) tu také ober (obr) jeden«, »svatý Apolináriš... jednoho tribuna paní uzdravil«, »tu jej (sv. Apolináriše) učenníci jeho vzemše k jedniej cniej (vzavše k jedné ctné) vdově vnesli«, »Mohuč jedno město slove«, »(sv. Prokop) bra sě (bral se) do jednoho lesa« atd. V staré češtině jsou doklady takové tak časté, jako jsou dnes v mluvě prostého venkovana, nenasáklého ze školy strachem z domnělých germanismů.

A kdo nedovede pochopiti v češtině tohoto způsobu mluvení jinak než vlivem němčiny, jak vyloží, že se podobně vyvinul stejný »neurčitý člen« z bývalé číslovky »jeden« na př. v pozdějších dobách jazyka indického, že jej nalézáme stejně jako v češtině již v staré ruštině, v litevštině?

Nesmíme se dávati másti tím, že tutéž představu můžeme velmi často vyjádřiti se slovem *jeden* i bez něho: zase zde působí ona indická »vivakšá«, která se může jeviti způsobem nestejným. Vypravuje-li Němec »wir kamen zu einem Fluss«, může Čech tutéž událost vypravovati slovy »přišli jsme k řece« i »přišli jsme k jedné řece«: rozhoduje při tom, *chce-li* či *nechce-li* naznačiti, že řeku rozeznává od jiných řek. Lidový vypravěč se spíše vyjádří způsobem určitějším, řekne spíše »přišli jsme k jedné řece«, zrovna tak, jako babička spíše začne pohádku slovy »byl jeden král« než »byl král«. Jest velmi poučné, všimnouti si po této stránce českých překladův evangelií. Suché, kronikářské vypravování evangelistovo se obyčejně (ne vždy) spokojuje pouhým podstatným jménem, na př. »byl pak člověk z farizeů, jménem Nikodém, kníže židovské...«, »a aj, malomocný přišed, klaněl se jemu«, »když vcházel Ježíš do Kafarnaum, přistoupil k němu setník, prose ho« atd. (P. V. v »Lidových Novinách« dne 18. ledna 1918); ale kde Mistr vypravuje lidu podobenství, najdeme spíše lidovější »jeden«, na př. »byl jeden hospodář, kterýž vzdělal vinici«, »člověk jeden měl dva syny«, »člověk jeden byl bohatý, kterýž měl šafáře«, »byl pak člověk jeden bohatý, a obláčel se v šarlat a v kment,... a byl jeden žebrák, jménem Lazar, kterýž ležel u vrat jeho vředovitý«: Luther zde všude musil překládati stejně »ein Mensch«, »ein Aussätziger«, »ein Hauptmann«, »ein Hausvater«, »ein reicher Mann... ein Armer«. Naši překladatelé ovšem překládali věrně znění původní, starší Vulgátu, Bratří řecké evangelium: ale jak při tom dbali ducha jazyka svého, vidíme již z toho, že slovo, které podle původního znění je spíše naše »nějaký« (lat. quidam; jen někde mají i původní předlohy »jeden«, lat. unus, na př. Mat. 8, 19; 26, 69), překládají českým *jeden*, tak, jak by se vyjádřil i Čech ve vypravování původním.

Někde je takovéto *jeden* v češtině nejen možné, ale i nutné, má-li věta vůbec zníti po česku. Tak vypravuji-li o osobě, kterou naznačím slovem významu příliš obecného. Něm. »ein Mensch, eine Frau sagte mir« žádný Čech, který nevyrostl v strachu z neurčitého členu, nepřeloží »člověk mi řekl«, »ženská mi řekla«: řekne »jeden člověk«, »jedna ženská«, anebo, *chce-li* se vyjádřiti méně určitě, »nějaký člověk«, »nějaká ženská«. Také zde lze ukázati, jak znali Bratří svůj jazyk: na př. Mat. 21, 28 by byli měli na-

psati, kdyby byli překládali otrocky, »člověk měl dva syny«, ale napsali, dobře po česku, »člověk jeden měl dva syny«. Jsou však při tom rozdíly, jichž na př. němčina nemá. Pojem, který je středem a východištěm představy, o kterém na př. vypravujeme (t. zv. psychologický podmět, jak se říkává), klademe na počátek věty: a protože (mimo věty obecného významu) to bývá obyčejně pojem určitější, žádá náš jazyk, aby slovo obecného významu mělo ještě přídavek jeho neurčitost nějak zužující (jedna žena povídala, jednu ženu zatkli, o jedné ženě tam povídali atd.). Toho již nebývá stejnou měrou třeba, nestojí-li takové jméno na začátku věty, t. j. je-li pojem jím vyjádřený jen vedlejší částí celé představy; jest možno říci na př., vypravujeme-li o povodni, »utopilo se tam dítě«, »vytáhli tam ženskou«. Jinde zase jméno obecného významu i na začátku věty stojí samo, je-li na něm veliký důraz (vyjadřujeme tak vzrušení nad tím, co se děje s osobou nebo věcí právě té pojmové skupiny, k níž tato osoba nebo věc patří); na př. voláme »*dítě* se topí!«

Jinde zase podle souvislosti celé řeči mám na mysli nikoli jeden ze všech předmětů stejného jména, co jich je na světě, nýbrž jeden z nějaké skupiny předmětů, nějak omezené: a zde pak *musí* Čech říci »jeden«.* O někom se na př. vypravuje, že má mnoho děveček: mohu o jedné z nich beze všeho říci »děvečka je již stará«, chci-li, aby posluchač opravdu věděl, že mluvím o jedné z nich? Prohlížel jsem stádo koní na prodej: mohu říci »kůň se mi velmi líbil«, *nemusím* po česku říci »jeden kůň«? Doufám, že si čtenář v duchu praví, o takových věcech že je zbytečné psáti: není, i tak nesmyslně se dnes u nás píše. V lednu jsem na př. četl v novinách o polské společnosti, která seděla na Karlově náměstí a k níž přisedl ještě polský legionář N. N. »Brzo upoutána byla pozornost celé společnosti na jeho ruce, které byly přímo posety brilantovými prsteny. *Jedné z dam se prsten líbil* a ptala se, zda jest kámen pravý...«

Sem ovšem patří výrazy jako »jeden ze služebníků«, »jeden z nejlepších lidí«, o nichž byla řeč již v č. 1.: a snad i z této sou-

---

* Toto j e d e n je něco jiného než ono j e d e n ve výrazech jako »jeden člověk«, »jedna ženská«. Řecké evangelium i Vulgáta obé liší: »jeden člověk« by bylo ve Vulgátě homo quidam, »jedna děvečka«, t. j. jedna z děveček v domě nejvyššího kněze, jest una ancilla (Mat. 26, 69). Čeština toto obé vyjadřuje stejně, Němci by mimo to eine Magd bylo výrazem ve větě, kde lze mysliti na kteroukoli děvečku na světě, kde by Čech i latiník užil pouhého jména podstatného bez j e d e n, u n u s. Nechci touto věcí čtenáře dále týrati, ale dotýkám se jí, abych ukázal, co je odstínů významových, jež si člověk uvědomí teprv srovnáváním rozličných jazyků, jichž však filolog nesmí shrnovati do jednoho koše.

vislosti čtenář pozná, jak nesprávné jest říkati, že slovo *jeden* je v nich chybné.

Slovo *jeden* v těch všech způsobech mluvení, o nichž jsme zde vykládali, může míti také tvar množný, ale jen u jmen pomnožných anebo u množných jmen, vyjadřujících jakousi jednotnější skupinu většího množství předmětů téhož jména. Na př. »jedny housle se mi líbily«, »jedny holubinky (t. j. jeden druh holubinek) jsou jedovaté«. V starší češtině dokladů u množného čísla jmen nepomnožných nalézáme hojněji než dnes; v Passionále se vypravuje na př. o sv. Dominiku, jak »jedny kacieřě (příslušníky jedné kacířské sekty) přěhádal«, anebo i jak »jedny staré ženy řechu (řekly)«. Kde jde o množný počet osob nebo věcí netvořících spolu jednotnějšího celku, klademe podle rozličného významového odstínu buď jen jméno podstatné anebo místo *jedni* tvar nějakého zájmena neurčitého (anebo i číslovku *dva, tři* atd., kde jest oprávněna): »lidé říkají«, »lidé tam povídali«, »někteří lidé povídali«, »nějací lidé povídali«, »dvě ženské tam prodávaly vejce« atd.

V obecné mluvě je možné slovo *jeden* i u 5. pádu v nadávkách ať opravdových, ať žertovných. Říkáme »ty jeden ničemo«, »ty žábo jedna«, i v čísle množném »vy jedny coury«. Zmiňuji se o tom jen proto, že i zde vidíme toto slovo, kde je jistě »zbytečné«, aniž se lze domýšleti, že by bylo vzniklo vlivem cizím.

POSUDKY.

František Střížovský: *Půlnoční světla.* Knižnice »Evy« v Olomouci svazek II. 1917. Stran 45. Za 80 h.

Knížka katolické lyriky. Posudek, který tuto o ní podáváme, nevznikl ze zvláštního zájmu právě o tuto sbírku veršů, nýbrž prostě proto, že byla zaslána redakci »N. Ř.«, aby o ní bylo referováno. Nemíníme se také rozpisovati o její myšlenkové náplni ani o jejích hodnotách uměleckých, přenechávajíce tyto věci kritice literární. Předmětem úvahy naší jest pouze její stránka výrazová, anebo ještě lépe jazyková.

Na obecnou charakteristiku výrazového umění našeho básníka možno říci, že nehledá svého místa mezi oněmi vzácnými mistry slova macharovského rázu, kteří dovedou často jediným slovem, bystře voleným a vhodně posazeným, ozářiti jako náhlým vzplanutím podvečerní blýskavice daleké široké obzory; jest spíše z těch básníků, kteří rádi a často bez potřeby zapřádají a zabalují své

myšlenky do vaty a mlhy svých metafor, působících více půvabem obrazu než jeho názorností a výrazností, a kteří okouzlujíce čtenáře i samy sebe jejich oslnivou hrou, obětují často tomuto požitku i jasnost, důraznost a břitkost svých myšlenek. To, co u velkých básníků, věštců nových myšlenek a kouzelníků nových nálad, bylo nutností, vyjadřovati se záplavou nově ražených a hledaných metafor tam, kde slovník denního jazyka jim nepostačoval, stává se pak u jejich žáků a epigonů mnohdy jen dekorativní libůstkou, kudrlinkou, barokovou výzdobou jejich prostých myšlenek a nálad. Jako řemeslní stavitelé přenášejí často bez ladu a skladu na průčelí svých občanských domů v předměstí osobitou architektonickou výzdobu stavitelských umělců, nalezenou a vydanou tvůrčí nutností pro jeden a určitý výtvor stavitelského umění, tak i tito básníci snášejí do svých veršů cizí metaforické bohatství, nedbajíce jeho původní niterné nutnosti, ni jednoty, ni slohu. Ani básník Půlnočních světel není prost této kletby básníků, jimž básnický obraz, metafora, není nutným výsledkem tvůrčího zápasu myšlenky se slovem, nýbrž jen její ozdobou a příkrasou. Z ní plyne nepůvodnost a nejednotnost jeho obrazové výpravy, v níž se kosmické a j. metafory březinovské proplétají s biblickou a liturgickou obrazovostí katolických básníků, zpod níž se prodírají na povrch i ovšednělé metafory starší poesie (harfa Aeolova, mroucí západ, svítící nahé lýtko, duha hýřící barvami, kanoucí jiskry, kaleidoskop dojmů atd.) i čerstvým nátěrem ještě páchnoucí obrazy z našich dnů, jako promítaný film, uvnitř ozářená ponorka, periskop, kovové tuby, přístav zbavený min, upoutaný balon atd. Z ní plyne dále i nepřesnost a nekonkretnost některých metafor, svědčící o tom, že je básník osnuje velmi často jen z prázdných slov, ne z představ viděných, zažitých a skutečných. Neboť jinak stěží by mluvil o »sopečných otřesech *kamenných* bradel« 21 (bradla = skaliska), *o vřavě* potoků dějin 27, o míze žití, která bude *vříti* (30), o žáru v mozku zežehnutém, který v duši *věší se* 33, o líše, která *vzchází* 40, o těch, kdož *v štolu* zapadli 26, o strunách zlatých paprsků, jež úsměv *tkal* 24 atd., jako by bylo možno žár věšet, struny tkát (m. příst), poli vzejít (m. setbě) atd.

Jest na snadě, že básníci, neusilující o svůj osobitý, ostře a přesně rytý obraz, zůstávají ve vleku svých předchůdců i ve volbě slov vůbec. Každá odchylka, ke které ten neb onen básník sáhl, byť neprávem, z potřeb rýmových nebo rytmických, každá zkomolenina a libůstka, která se kdy ve veršované mluvě vyskytla, stává se pak součástí básnického slovníka a všechen ten neživý slovní brak putuje pak ze sbírky do sbírky jako další součást výzdoby, jako význačná vlastnost t. zv. vyššího slohu. Takových slov, rozmnože-

ných z vlastní zásoby, jest i u Střížovského hojnost: vlá 8, ztad 9 (= odtamtud!), zrá 12, slední 17, zkad 20, zor 14, pach 15, tuch 16, v dálavách 21, hled 21, šeř 21, suť 23, šlář 24, šepty tajemna 15, žár věčna, na tajemna stolu 26, vína číš 26, rozmétání trouchna 28, drtivých sil děsno 28, pálavý žár 30, rudá tkáň 31, říš 32, plam 32, šer 34, ozlaťte růžovo 36, vichor 36, oslov 37 (= oslovení) atd. Zvláštní oblibě se těší v této básnické řeči předložka v, která se v ní stala jakousi universální předložkou; tak čteme u Střížovského: loď se potopí v otřesu ráhen 8 (= za otřásání, otřes je otřesení), v zem noc bezměsíčná padla 10 (m. na zemi), balon poután v pilíř poroby 18 (m. k pilíři), je duše orel připoutaný v skálu t., réva v tyč se věsí 23, v smrt jít 32, a pod. v kout náš vhalený v stín mraků 33 (m. zahalený) atd. I záplava cizích slov jest součástí této laciné výzdoby, majíc buditi zdání vyššího, nad všednost povzneseného jazyka, přístupného jen zasvěcencům. I když člověk není zapřisáhlým puristou, přece jen to množství jich na těch několika málo stranách sbírky Střižovského zrovna zaráží; přes tu chvíli čteme o metafysických dálkách, o metafysickém ozáření, o chaosu, etheru, o kosmické dílně, o silentiu kosmu, o partesách, serpentinách, meteorech, o resignaci stoických cností, o edenu, hymnu, echu, melodii, meditacích, meteorech, o karminovém listí, safírových plesech, indychové dálce, vibrujících strunách, o fjordech, adoraci, diluviu, reflektoru, o kastalských zdrojích, o astrálných dálkách, symfonickém tichu, tropickém lese, o vizích, symptomech, tubách, typech, gobelinu, panoramatu, ruinách, alejích, akordech, o gotických oknech, kalejdoskopu, efodu, konstelacích, o infernálním chechtu a modrých rayonech, o majestátu, extasi, brilantech, paiánech, definicích, o módních Magdalenách (patrně moderních, novodobých), magických hvězdách, hříších generac atd.

Básníci, navyklí takto se vyjadřovati cizími obrazy, cizími výrazy, cizími slovy a odchovaní skoro výhradně knižním jazykem svých dobrých i slabých mistrů a spolubásníků, nemají přímého poměru ke skutečnému živoucímu jazyku, neznají ho, nemají k němu úcty a nakládají s ním jako s hmotou, kterou vtěsnávají do svých básnických formiček. Náš básník není sice po té stránce z nejhorších, ale i on osnuje často své verše, neslyše přirozeného tepu živé řeči, nýbrž jen odměřený klepot svých jambů a trochejů. Kdyby nečetl svých veršů jen očima, a jen podle svého rytmického vzorku, nýbrž přirozeným hlasem, v němž každá slabika nabývá své pravé váhy, musil by se zajisté sám nejednou pozastaviti nad násilím, jež páše na českém přízvuku. Čtěme na př. trocheje: zalit, *co bu*doval čas 26, tiše z nezná*ma v ne*známo pílí t.; zvláště se

slovy jednoslabičnými nakládá básník velmi libovolně, jako s pouhou výplní uprázdněných stop, bez zřetele na jejich větný přízvuk. Na př. trocheje: vína *číš* v *blín* na rtu mění 26 (= mění na rtech číši vína *v blín); cítí* zákon, *jenž růst* dává stvolu t. (= jenž dává stvolu *růst); rudý mok z řek*, moří, jezer svítí 30 (= svítí z *řek*, moří atd.); marně tisknu na žha*vou leb* dlaň 31 (= tisknu dlaň na žhavou *leb); vůle, jíž lze* obrá*tit Nic* v Kosmu říše 40 atd., a obráceně: v ranních *a večerních* chvílích 7; *a šer* otázek a nezbádaných 34; *a* v *stín* modrý kanou 14; *jenž dnes* jako zítra 37; (jamb) nám přímo *jen zřít* do kosmické dílny 18 a j. A nejinak si vede náš básník — i tu podle osvědčených vzorů — při předložkách a předponách. Na př. (v trochejích) není rozkoše *nad* eden 11; chtít *na* soše ze mramoru 23; bušicích *na* srdce slitovníka 35; marné touhy dnem *za*padlým 33; (v jambech) *nad* listí mřížovím *na* tenkých stvolech svých 25; *nad* hlavou planou miliony hvězd 31; *před* jejímž majestátem 38 atd.*

Chybami proti přízvuku není však vyčerpána míra chyb, jichž se náš básník dopouští na jazyku, aby došel svých jambů, trochejů, a rýmů, jež pokládá asi za důležitější stránku básnické řeči než její přirozenou lahodu. Kolikrát bylo již v tomto časopise na to poukazováno, že výrazy ve ústraní, ku oku a p. urážejí sluch českého čtenáře a kazí i dojem básnický. A přece čteme v Půlnočních světlech přes tu chvíli: ráhen ve otřesu 8, ku výšinám 9 (m. k výšinám), ku svítání 10, ve klín 11, nade hlavou 17, ze mramoru 23, ve plodech 33, ku nebi 36, ku oslavě 37, ode zlého 43 a p. Ze zápasu přirozeného výrazu s rytmem zrodil se i nejeden nelibozvuk (neslyšný úst vzlyk 23; v zem shůry tkal 24, nejdřív v slzách 30, jako vlak v dál černou pílí 14; v šlář mlh 25; v svůj plášť jme 25 a j.), z něho pošla i nejedna násilnost na přirozeném rytmu českého slovosledu; na př.: mu v tepnách bije vznešená krev králů 18 (zda slyšel kdy básník větu začínající slovem mu?), ona kosmu Tvého v duši živný ether je 11 (rým hodině); v noc světla zírající kdo jim ukáže? 7 (kdo jim ukáže světla zírající v noc?). O slovosledu má vůbec náš básník mínění — a není v tom bohužel zase sám, — že je s ním možno dělati, co komu libo, a že vyšší sloh tak-

---

* Za prohřešek proti přirozenému rytmu řeči pokládal bych i způsob, jakým básník dává leckdy přesahovati větné jednotce z verše do verše (enjambement). Nepokládám toho obecně za chybu, a vím zajisté, že lze tím dosíci často i značných účinů slohových. Ale nepřípustným a nepřirozeným zdá se mi enjambement v takových případech, kde rytmická přestávka (pausa), vznikající nutně na konci každého verše, roztrhává ve dvé přízvukový takt, který je v přirozeném proudu řeči jednotkou nedílnou. Na př.: až den zhasne a duch vyrušený ptákem || myšlenek a vizí, zahledí se k městu 17; kteří podál stojí, oči do krvava || vyplakány, na ssutinách práva 27.

řka vyžaduje slovosledu co nejméně přirozeného. A tak píše: Spáče děsí zažitých sny dojmů štvaných pekla běsy 7; slyšíš hlasy znít plavců kosmem vodstev peřejemi 15 (patrně: slyšíš zníti peřejemi vodstev hlasy kosmických plavců); koles věčnosti sluch vnímá rachot vzdálený 16; zvláště toto předsouvání podřadného přívlastku je ze stálých ozdob jeho básnické řeči, na př. věčné přítmí bez červánků rána 9; v oko padá světla jiskra každá 13; konstelace zrcadlí bílých nocí na tajemna stolu 26, a dokonce: Bábelu dcer děti v noci narozené 12 (= děti dcer babylonských), Země — (toť) typů závěj tiskáren 19 (= závěj tiskařských liter) atd.

Nejméně v právu je však básnická licence tam, kde se básník pro rytmus a rým ocítá ve sporu se základními pravidly české mluvnice. Žádný básník, pokud činí nárok aspoň na jméno českého spisovatele, nemá práva z nouze o lepší rým rýmovati »cizí« a »cest serpentiny mizí« 9, m. mizejí. To je buď nemístná povýšenost nebo nevědomost, to i ono stejně smutné. Bohužel i tento zjev je v papírové češtině našich básníků zjevem častým. I Střížovský píše: stoupající — chvící 9 (m. chvějící), čnící čelem z vod 19 (m. čnějící), alejí vonících jabloní 21 (m. vonějících), rukou sepjatých se tmící les 35 (m. tmějící), nic — v Tvou zahalenou líc 24 (m. v tvé líce), stvolu — na tajemna stolu 26 (m. na stole), tone — srdce stone 35 (moravismus m. stůně, stená), daň — kdo náhrady vám tedy skytne zaň 31 (t. j. za to žití, m. za ně), v pekle — v lásce či ve zášti vzteklé 38 (m. ve vzteklém záští), ztemní stíny rudé 30 (m. ztemnějí) atd. Neříkáme česky dubů tisícletých 28, nýbrž tisíciletých, šepty se věsí 14, nýbrž věšejí, zabrániti výhled 9, nýbrž zabrániti něčemu, svých retů 11, nýbrž rtů, dopluje se břehů 13, nýbrž dopluje jich nebo doplaví se jich, země kolísá jak bárka 14, nýbrž kolísá se (kolísati = kolébati), smekati koleno 15, nýbrž skláněti, shýbati (smekati = snímati), let tvojích pětadvaceti 33, nýbrž tvých; ve skla oken 30, nýbrž ve skla okenní, jež se kapitálem zdají býti ztraceným 33, nýbrž zdají ztraceným (bez lat. býti), prorvou mraků 28, nýbrž průrvou, objat vírou — jest náš úkol 7, nýbrž obejmout, kde ji (slzu) zšlápne noha cizí 8, nýbrž zašlápne atd.

Neshodovalo by se však s účelem tohoto posudku, aby zanechal osten hořkosti v básníkovi. Jeho básnická sbírka má své přednosti, které zajisté vytkne a zdůrazní literární kritika. Ani po stránce jazykové není tak chatrná, jak by se z počtu chyb a výtek po jejích stránkách shledaných mohlo na první pohled zdáti. Je spíše průměrná v tom smyslu, že chyby, jimiž hřeší, jsou chyby, s nimiž se setkáváme u velmi mnohých našich básníků, často měrou ještě větší, chyby prýštící se namnoze z klamného domnění, že čistota

rytmu a rýmu je nad čistotu řeči. A právě proto, že jsou to chyby takřka typické, bylo věnováno této básnické sbírce více místa, než snad bývá zvykem.* J.

Dr. Fr. Skácelík: *Povídky o dětech.* Osení, knih mladých čtenářů číslo 64. Nákladem F. Topiče v Praze. 1917. Za 90 h.

Povídky o dětech dětem? Nejde-li z toho strach? Není-li to zase nové těsto do staré formy mravoučných povídek? Či nové říkání o osiřelém dítku? Darmo hádáte. Nic z toho. Osení, tato sbírka knih pro mládež, od prvního čísla, Výboru z básní S. Čecha pro mládež, šťastně řízená, vydala již 64 knížek, ale žádné takové. Povídky Skácelíkovy jsou opravdu něčím novým v písemnictvě našem a vzbudily pozornost, hned když některé z nich se po prvé objevily v »Dětském koutku« Času. Psychologické studie, pitva, analysa dětské duše, zpracovaná do povídky. Bylo tu nalézti slohovou formu, která by byla prosta všelikého aparátu studijního neb učeného, která by dovedla hovořiti jak pětileté dítě, zachovala dokonale přirozenou naivnost.

Co se v takovém srdečku, v kučeravé hlavičce dítěte děje v nejrozmanitějších případech jeho života, ve vztahu k rodičům, v touze po matce, v hněvu nebo přátelství s druhem neb družkou, při modlitbě, hře, při všem vnímání, jak spojuje představy, jak popouští uzdu svému cítění ještě nezkázněnému, nepřetvářenému, pro to dovedl Skácelík najíti mluvu tak prostou a přirozenou, že se nám zdá, jakoby to jinak ani nemohlo býti. Vidíme přímo dítko před sebou a slyšíme je mluviti. Iluse dokonalá. A přece co je v té knížce studia, co hlubokého, něžného a jemného pozorování! Vnějšího děje jest tu málo v každé povídce, pro napínavost až tuze málo, tu jde hlavně o děje vnitřní. I bylo proto třeba dosíci, aby se chytila duše dětského čtenáře, udeřiti v ty struny její, které ho připoutají ke knížce a k jejímu vypravování. Nesmělo tam býti ani mnoho popisů, ani zdlouhavého vypravování pochodů duševních, nevzrušujícího obrazotvornost. Dítě jest těkavé. Jeho fantasie chce býti mocně zabrána a připoutána k vypravování, ať už způsobem tím neb oním. Dovedou-li to všecky povídky tyto stejně, ovšem tvrditi nechceme. Ale některé by zasluhovaly, aby přišly do repertoaru pohádkových hodinek paní Hübnerové (jako na př. Modlitba za psa).

---

* V prvním dvojitém čísle »Ženského Obzoru« 1918 velmi se na nás rozhněvala paní Anna Brtníková pro náš posudek básnického svazku Demlova. Její aristokratické rozhorlení připomíná však velkopanskou povýšenost mnohých »aristokratů«, kteří ohrnují nos nad hnidopišskou vědou a pokládají při tom Siria za závodního hřebce.

Po stránce jazykové viděti jemnou péči spisovatelovu. Má i některé pěkné obraty nové (jako strach jí odpadl od srdce, oči modré jako nebíčko nad vrškem, přitrhly i vánice, den zapadne do tmy a p.). Pohříchu zůstaly v knize některé tiskové chyby, na př. zjitřeným nitrem pozorovala (na str. 58) m. *zjítřeným* nitrem, vedle mě (67) m. vedle *mne*, déšť perlil po oknech (53) m. perlil *se*, celé tělíčko osláblo ji beznadějí (58) m. *jí*, v hrdle ji vysychalo (tamt.) m. *jí*, pídimužíčkové se mu klaní (20) m. *klanějí*. Vazbu obdivovaly kančí hlavu (40) m. podivovaly se kančí hlavě neradi jsme tu našli.

DROBNOSTI.

DIVOKÉ KVÍTÍ Z NOVINÁŘSKÝCH LUHŮ.

1. Kapitolka z časování a skloňování.

Všichni se obejmuli a čekali na smrt hladem, píše Večerník »Práva Lidu« dne 9. ledna, a dne 15.: Byl svědkem toho, jak do tramwaye nebyla přijmuta chudá žena. Má býti: Všichni se objali... nebyla přijata... Sloveso jmouti má samo o sobě i ve složeninách v minulých tvarech: jal, jav, jat, jetí: tedy objal, přijat, objetí, přijetí (nikoliv obejmutí a přijmutí); zajal a ne zajmul, pronajal a ne pronajmul, vyňal a ne vyjmul atd. Proto nás zarmoutila vyhláška Hláv-kových kolejí touto větou: Upozorňují se všichni přijmutí páni posluchači, že přijmuti jsou podle stanov na zimní semestr ode dne 1. října (m. přijatí páni, že jsou přijati).

V témž Večerníku bylo dne 2. ledna: zatím co tisíce krvácí a tisíce smrtelně hladoví (m. krvácejí a hladovějí).

»Právo Lidu« 9. 11. Tyto otázky zodpoví teprv budoucí dny (Na tyto otázky odpovědí ...). — Zmíněné státy na notu papežovu vůbec neodpoví (m. neodpovědí).

Tamtéž: Přes půl druhého sta milionů lidí se jej účastní (převratu na Rusi), m. se ho účastní. — Další podrobnosti ještě chybí (m. chybějí).

»Večer«: Strany válečné se staví proti sebeurčení národů. — Škodovy závody staví novou muniční továrnu (m. stavějí). — Dokonce též ve »Zvoně« r. 1917 na str. 640: Již v prvním oddíle... hlásí se auktor, patrně Jan Gross, jako člen mladé družiny Fričovy, stavící se příkře proti literární skupině konservativců (m. stavějící se příkře). — V »Nár. Politice« dne 16. ledna: Dokud nezmizí příčiny, které přivodily válku, nemůže býti mír uzavřen (m. dokud nezmizejí příčiny). — Slovesa: stavěti, mizeti, vraceti, klaněti jsou slovesa 5. třídy sloves, která výjimečně mají krátkou samohlásku ve kmeni, ale přece se časují podle vzoru sázeti. Tedy: lidé se vracejí, klanějí, stíny mizejí.

»Právo Lidu« v září: Poddůstojníkům nesmí se dávati dàry (m. nesmějí). — Tamtéž: Úředníci, kteří ničemu nerozumí (m. nerozumějí).

»N á r. L i s t y« v září: Na vrcholi svých tužeb (m. n a v r c h o l e). Ve škole se žáci učí: Slova: anděl, konšel, manžel, popel, vrchol, uhel mají na konci t v r d é l a tedy se skloňují: anděl, a n d ě l a, 5. pád můj a n d ě l e a ne anděli; manžel, m a n ž e l a (a ne tedy: psaní od manžele), pokoj p o p e l u jeho (a ne popeli) atd.

T a m t é ž dne 22. května: Vláda se připojuje ku přání papežově (m. p a p e- ž o v u). Chyba tato se nyní vyskytuje často, že se 3. pád zaměňuje s 6.

V e č e r n í k »P r á v a L i d u« dne 23. listop.: Vždyť alespoň vně zemských hranic potřebí jest umlčeti všechny, kdo spájí za účelem rozkouskování země s našimi cizozemskými nepřáteli (m. kdo s e s p á j e j í nebo spojují). — T a m t é ž: Zdali je existence Maďarstva ohrožena tím, když nám v Rakousku poví, kterak cítí? (m. když nám p o v ě d í).

»V e č e r« dne 2. ledna: Dle p. Pichona nebyla mezi Čechoslováky a mocemi dohody učiněna nijaká smlouva politického rázu (spr.: Podle p. Pichona nebyla mezi Čechoslováky a mocmi dohody . . .).

2. Kapitolka z fraseologie.

»N á r. L i s t y« dne 19. července 1917. Že tato touha může býti lidmi mravního karakteru K. H. Wolfa vysmívána, to poznamenává lidi, kteří jmenují se důvěrníky! (m. Že l i d é . . . m o h o u s e p o s m í v a t i t é t o t o u z e, to v y- z n a č u j e lidi . . .).

»V e n k o v« dne 25. prosince: Nebyl si s to ani uvědomiti, zdali jest vše pravdou (m. n e b y l a n i s t o, a b y si uvědomil, zdali vše je p r a v d a).

V e č e r n í k »P r á v a L i d u« dne 15. ledna: Tyto práce jsou s to zápoliti s německou veselohrou, která se u nás hraje zbytečně často (m. jsou s to, a b y zápolily . . . nebo: d o v e d o u, m o h o u zápoliti).

T a m t é ž dne 15. ledna: Přijde den, kdy shrnou hněv německého národa na hlavy, které toto mírové poselství (Wilsonovo) zodpovídají válečným pokřikem (m. které n a toto poselství o d p o v í d a j í n. o d p o v ě d í).

»V e n k o v« dne 25. prosince: Svaz osvětový pracuje neunavně na zvýšení vzdělanostní a mravní úrovně českého lidu (m. ne ú navně o zvýšení . . .). Měli bychom si toho vážiti, že dovedeme tak jemně rozlišovati práci n a něčem a o něčem. Pracuje-li truhlář na stole, jest to zcela jiná věc, než pracuje-li o stole, t. j. když jej teprve zhotovuje.

»N á r. P o l i t i k a« dne 5. ledna: Pronajme se moderní byt, pozůstávající ze 6 pokojů m. pronajme se byt o 6 p o k o j í c h. Tamtéž dne 22. září: Obhajovací systém pozůstává ve výrobě obláčků dýmů. Anglická admiralita oznamuje, že tento systém byl používán již po několik měsíců. M.: Obhajovací soustava z á l e ž í, z a k l á d á s e na výrobě obláčků dýmu; . . . t é t o s o u s t a v y b y l o p o u ž í- v á n o j i ž po několik měsíců.

T a m t é ž: Jak se dovídáme, dostalo se pražským trafikám jen cigaret a žádný doutník (m. a ž á d n ý c h d o u t n í k ů).

»V e č e r« 22. září: Byla dobyta postavení značné vojenské důležitosti a způsobeny Němcům těžké ztráty. První cíle dobyty byly hned v časných hodinách ran-

ních (m. dobyli, dobylo se postavení... Prvních cílů dobyto bylo hned... Sloveso dobýti jako dostalo se pojí se s 2. pádem). — Týž časopis píše dále správně: Anglické vojsko vniklo do něm. linií až na 1 míli a dobylo všech cílů svých.

Večerník »Práva Lidu« dne 8. ledna: Plat dělníka obnáší něco málo přes 100 K měsíčně m. plat dělníkův činí, dělá, nebo: dělník má měsíčního platu 100 K. Sloveso obnášeti znamená: nositi okolo.

Tamtéž: Obecenstvo bude míti příležitost obdivovati herecký výkon naší přední herečky paní Hübnerové (m. obdivovati se, podivovati se hereckému výkonu).

»Národní Politika« dne 5. ledna: Soukromníku E. K. bylo včera odcizeno v tramwayi dvé zlatých předmětů (potud jest to správně a pěkně česky řečeno. Ale teď — ó hrůza! — dále:) hodinek a řetízku. Mínil-li pisatel: dvé hodinek a dvé řetízků? Jistě ne, nýbrž jen: hodinky a řetízek. Ale proč probůh to také nenapsal?

»Nár. Listy« dne 16. ledna měly tento nadpis jedné zprávy: Pro a proti odstoupení Aalandských ostrovů Švédsku. Správně mělo býti: Pro odstoupení ... a proti němu. To jest totéž jako pověstné: před a po divadle.

Večerník »Práva Lidu« dne 20. listop.: Ženy musily čekati v dešti, chladnu a blátě před domem, až na ně přijde řada. Mysleme po česku: co jest to »až na ně přijde řada«. Jaká řada na ně přijde a odkud na ně přijde ta řada? Správně česky by se řeklo: až na ně dojde.

Tamtéž dne 2. ledna: Správa obce by s radostí hleděla umožniti každému občanu dostání předepsaných dávek (m. umožniti, aby dostal...).

»Právo Lidu« dne 22. listop. volá v nadpise: Italům je třeba klid! (místo klidu). Jest to opravdu hrozná věc, jak se u nás píše úplně beze všeho citu pro jazyk!

»Večer« dne 30. června 1917: Situace hospodyň jest přímo zoufalá, zvláště když ani vejce ani zelenina ku koupení nejsou (m. zvl. když ani vajec ani zeleniny nedostane koupiti, nebo: nelze dostati, nebo: člověk nikde se nedokoupí).

Večerník »Práva Lidu« dne 15. ledna: Věc předána bude trestním soudům, které stíhají kriminálem (spr. bude odevzdána...). — Dílo sestává ze 4 aktovek (spr. skládá se ze 4 aktovek). — Typ, kterým by snad šlo u nás vídeňskou operetu potírati (spr. typ, kterým by bylo možno, lze potírati).

3. Kapitolka ze slohu.

»Nár. Listy« dne 15. pros. ve fejetoně: Jeho lásku nevábí soustavná spekulace, onen mechanismus, jímž lidský duch postupuje do neznáma učleněným řetízkem opatrných kroků; ale miluje náhlý, odvážný skok, vrývající osamělou šlépěj do bílé, netknuté plochy tajemna, onen prudký záchvěv duše, když stane na bezcestí tváří v tvář prostoru a času.

T a m t é ž: Čapkova myšlenka je nejdražší a nejbližší, pokud je i n s p i r a c í a l y r i c k o u t u c h o u, pokud je plynulá a nesmírná jako stín boží na lidské duši.

»V e č e r« dne 20. prosince: Jest to pokus o vskutku národním duchem i hudbou prodchnutou, lidovou hru výpravnou, jakými nebyly v poslední době již povídeňačelé Nedbalovy pantomimy (správně: Jest to pokus o lidovou hru výpravnou, prodchnutou vpravdě národním duchem i národní hudbou, jakou nebyly již Nedbalovy pantomimy, v poslední době již povídeňštělé).

»L i d o v é N o v i n y« dne 25. listopadu: Zásady rozdělení dluhu (království polského) veřejné(!) nelze opírati ani na počtu obyvatelstva ani na rozloze země; neboť prvá by poškozovala zájmy Polska, jež jest lidnatější vůči Rusku, druhá by byla nespravedlivá vůči Rusku, jež má ohromná, skoro bezcenná území (spr. Zásady rozdělení dluhu veřejného (? či: veřejné zásady rozdělení dluhu?) nemohou se opírati ani o počet obyvatelstva ani o rozlohu země; neboť první věc by poškozovala zájmy Polska, které jest lidnatější n e ž l i Rusko, druhá by byla nespravedlivá k Rusku . . .).

»V e n k o v« dne 16. ledna: Znovu se ukázalo, že karikatur nelze pořizovati podle podobizen, nýbrž výhradně podle živých m o d e l ů: jinak zcela unikne k a r a k t e r i s t i c k é g e s t o, příznačná g r i m a s a, k o m i k a, vznikající z neúměrných p r o p o r c í živého těla.

Na konec ještě dvě drobnosti:

Podle »Venkova« asi dostal plukovník ve Francii za války nové jméno místo starého francouzského »colonel«. Píšeť »Venkov«: Francouzská Akademie udělila cenu Davainovu 1500 franků o b e r s t u Feylerovi za jeho dílo »Le manoeuvre moral«!

Na poslední členské výstavě Manesa vystavoval mladý umělecký podnik podle seznamu »s t ů l a s e d a c í g a r n i t u r u v d u b u«. Krásně a jadrně řečeno: »sedací garnitura« místo: stůl s p ř í s l u š n ý m i s e d a d l y nebo k ř e s l y (třeba i s fotely)! A dále: proč »v dubu« a ne přídavné jméno d u b o v ý? Zná sice již Dalimil »sědací meč«, ale tím bojovali staří Čechové při »sědání«; Komenský mluví o »sedacím« životě. I tělověda zná to slovo, ale v našem případě jest to při nejmenším novotvar a to ne tuze pěkný. Slovo garnitura přivedl k nám praktický život, rozšířilo se do mnohých oborů řemeslných; ale čím se ho bude užívati méně, tím lépe. České slovo soubor a souprava čítáme často ve výkladech obchodních místo garnitura.

ANIŽ BYCH . . .

Že spojovací způsob u slova a n i ž jest nejčastěji nesprávný, bylo již do omrzení opakováno; ale navykli jsme si, jak máme co napsati, míti na mysli německý vzor, naučili jsme se říkati »aniž bych«, kde Němec říká »ohne dass« nebo »ohne zu« a jsme zde jako všude rádi, že nemusíme mysliti po česku. A přece je pravidlo, kde je a n i ž b y c h správné, tak snadné. A n i ž není nic jiného než a n i n e, a n e: a jsem-li v pokušení, napsati větu se slovem a n i ž, a nevím kudy kam, nahradím je v duchu těmito slovy a vidím hned, smím-li (či vlastně musím-li) položiti spojovací

způsob. Na př.: celou noc jsme chytali a nic jsme nechytili = aniž jsme co chytili; všecky řeky jdou do moře a nepřeplní ho = aniž je přeplní; nepožádáš manželky bližního svého, ani nepožádáš statku jeho = aniž požádáš statku jeho; takové věci se nedovolují, ani by se nikomu netrpěly, a nikomu by se netrpěly = aniž by se komu trpěly; nebylo by to nic nepěkného, ani by se to nedovolovalo, a nedovolovalo by se to = aniž by se to dovolovalo. Kde takováto náhrada není možná, raději se větě s a n i ž vyhněme. Chci-li komu říci, že nemá jísti, neumyl-li si rukou, nemohu říci, »nejez, ani si neumývej rukou« nebo »a neumývej si rukou«, proto raději řeknu jinak, na př. »neumyl-li sis rukou«, nebo »leč by sis ruce umyl«, anebo »než jíš, umyj si ruce« atd. (nemusím otrocky překládati něm. »ohne die Hände gewaschen zu haben«); po staročesku by se bylo mohlo říci na př. také »nejez a neumyl jsi sobě rukou«, a podle toho je správné také »nejez, aniž sis ruce umyl«; ale i to již nám zní přece trochu nezvykle, jako je nám nezvyklý onen tvar staročeský s »a ne . .«

Dnes se a n i ž šíří (zase líným napodobením německého ohne dass, ohne zu) také způsobem, který po stránce mluvnické je holým nesmyslem. Na př. jsme čtli 17. ledna v českých novinách ve zprávách z Brestu Litevského (v německém prohlášení o ruských návrzích): »Aniž bychom se pouštěli (ohne uns einzulassen) do bližšího rozboru zevní formy těchto návrhů, nemůžeme pominouti bez poznámky, že nemají ráz kompromisu . . .« A n i může státi jen jednou na začátku věty nebo souvětí jen, kde je silným záporem, vztahujícím se k jediné části věty, kde znamená totéž co něm. nicht einmal; na př. ani kuře darmo nehrabe, ani se mi domů nechce, ani nevím, jak jsem domů přišel (někde se v lidu říká podobným způsobem a n i ž; na př. u Divišova o chatrném obilí: aniž tý slámy nebude!). Mimo tento způsob mluvení spojuje a n i buď dvě věty anebo dva souřadné členy téže věty, a podle toho se buď opakuje u obou vět nebo u obou větných členů, anebo stojí jednou, před druhou větou nebo před druhým členem větným. Na př.: (ani) oko nevídalo, ani ucho neslýchalo; (ani) pán ani paní nebyli doma. Není možno, aby takovéto a n i stálo jen před první větou nebo jen před prvním větným členem (ani oko nevídalo, ucho neslýchalo; ani pán, paní nebyli doma); proto nemůže tak státi ani a n i ž. Také se tak nikdy neříkávalo, ani dnes v lidu neříká. Ona věta je dvojnásob chybná, spojovacím způsobem při a n i ž a tím, že je toto slovo na začátku souvětí: obé je naprosto nečeské. Pravda: jest velice pohodlné, ví-li český spisovatel, kde má Němec ohne zu, v češtině že se dává aniž; ale co je možné někde, jinde bývá nemožné. Čech, který ještě neodvykl po česku mysliti, řekl by: »Nechceme se pouštěti do rozboru . . ., ale nemůžeme . . .« nebo tak nějak; jako nemohu říci »ani se nechceme pouštěti do rozboru . . . (nemluvíc o tom nesmyslném spojovacím způsobě), nemůžeme pominouti . . .«, nemohu napsati »aniž . . ., ne . . .« Je to něco jiného (tvarem větným, ne obsahem), než původní věta německá; ale vždyť přece čeština není němčina?

Nový způsob chyby ve větě s a n i ž čtli jsme počátkem února, zase v novinách: »Jsem přesvědčen, . . . že mu (našemu národu) bude dopřáno rozhodovati o svých osudech k vlastnímu blahu, a n i ž n ě k o h o poškodí«. Kdybychom tuto větu rozvedli obyčejnějším způsobem, řekli bychom »a nikoho nepoškodí«: z toho plyne, že

správně místo toho lze říci jen »aniž koho (= a ni-koho) poškodí«. Nikdo by neřekl »ani někoho nepoškodí«, proto je také nesprávné »aniž někoho poškodí«.

Nejmoudřejší by bylo, kdyby se slovu a n i ž vůbec vyhýbal, kdo neví, jak ho má užívati, a je příliš pohodlný, aby se dovedl poučiti. Není pochyby, že to je slovo dnes již zastaralé, v lidu — mimo případy, kde se ho užívá místo a n i — neobvyklé; proto právě se musíme zvláště učiti, jak ho užívati, chceme-li ho vůbec užívati. Kdo neví, co je v o j š t ě (v onom časopise, o němž jsme mluvili v 1. ročn. na str. 220 — jsou to »Nár. Listy«, — čtli jsme tak chybně v nedávné době zase), může býti jinak nejhodnější člověk na světě, ale nemá tak říkati, nechce-li se státi směšným jako člověk, který rád do řeči trousí cizí slova a říká romantický místo aromatický; a totéž bychom mohli říci o nešťastném slově a n i ž.

HUMPOLEC.

Jména místní je vždy nesnadno vykládati, není-li o jejich původě přímých zpráv a svědectví listinných: proto také výklad, jejž zde klademe, může býti jen domněnkou.

Jméno H u m p o l e c jest utvořeno nejspíše jako mnoho jiných jmen místních tak, že to jest přivlastňovací přídavné jméno ode jména zakladatele nebo jiného majetníka místa. Vilémov je vlastně Vilémův hrad; a v staré době tak bývala tvořena i přivlastňovací přídavná jména příponou s hláskou j, jejíž stopy viděti ve změkčení souhlásek a v měkkém sklonění (na př. p á ň »pánův« posud žije ve strnulém tvaru páně). Jaromíř (později Jaroměř), Boleslav (2. p. Boleslavě) je Jaromírův, Boleslavův hrad (taková jména bývala původně rodu muž.); Kondrác, Načerac je Kondrátův (Konrádův), Načeratův hrad. Hrad Heraltův, Peraltův, Gumpoltův nebo Humpoltův (jsou to vesměs, jako Konrád, jména německá) se jmenoval touto českou příponou Heralc, Peralc, Humpolc (snad osoby, po nichž tato jména vznikla, byli Češi německého jména, snad i Němci; zvláště u Humpolce bylo by možno, snad i pravdě podobno hledati zakladatele nebo bývalého majetníka Němce). K nepřímým pádům jako »do Heralce«, »v Heralci« byl přitvořen napodobením českých jmen na -ec, 2. p. -ce později nový tvar v 1. p. Heralec atd.; na Vlašimsku na př. lid posud v 1. p. říká Kondrác, Načerac, ale vedle toho jsou novotvary Kondrátec, Kundratec, Načeradec (podle Hradec: Hradce, Hradci, vysl. Hrace, Hraci). Jména takováto nabyla pak rázu takového, jako by to byla zdrobnělá jména jako Hradec, Krakovec, Plzenec; zrovna tak ze staršího něm. marschalk pochází české maršálek s nepůvodním e v 1. p., v čemž my již také cítíme jako zdrobnělý tvar jména maršál, v němž vězí pozdější něm. Marschall.

Slabiky h u m p o l- již svým zněním jakoby připomínaly něco neobratného; snad pomáhala i národní nevraživost na humpolecké Němce. Tak nějak se stalo, že slovo humpolák znamená asi tolik, co nemotora, hrubec. Původně asi znamenalo obyvatele humpoleckého.

JICH — JEJICH.

Druhé pády zájmena on zněly v češtině původně v jedn. č. r. m. a stř. jeho, v r. ž. jie (později jí), v množ. č. jich. Kde nebylo na zájmeně důrazu, krátil se

tvar jeho ve jho (později ho); tak říkáme na př. »jeho se bojím«, ale »bojím se ho«. Rozdílu tvarového mezi jeho a ho užil jazyk také k tomu, že tvar jeho již od nejstarších dob se klade stále ve významě přivlastňovacím: říká se »přišel jeho otec«, ne »přišel ho otec« (v nejstarších památkách je jen několik podobných dokladů s tvarem jho, ho). A tento tvarový rozdíl mezi jeho a ho se stal češtině vzorem, podle něhož si vytvořila přivlastňovací tvary i v rodě ženském a v čísle množném: od nejstarších dob se říká na př. jejie otec (později její otec), a tak se brzy vyvíjí i tvar jejich (jejich otec) ve významě přivlastňovacím vedle původního jich ve významech jiných (bojím se jich). Starý nesklonný tvar její se pak stal přídavným jménem, tvořícím rozličné pády: místo dřívějšího »od její otce, od její rodičů« říkáme »od jejího otce, od jejích rodičů«. Jazyk tak nabyl větší zřetelnosti, což je vždy jen na výhodu.

Do nedávna byli staromilci, kteří si libovali v dávno zaniklých tvarech jako »od její otce, od její rodičů«. Dnes tak již nepíše snad nikdo; ale za to je ještě mnoho spisovatelů, kteří vidí kdo ví jakou krásu v zastaralém přivlastňovacím tvaru jich (znám jich otce), nedbajíce, že se tím zbytečně odchylují od ustáleného způsobu mluvení. A jsou možné i věty, kterým člověk pak porozumí teprv podle celé souvislosti řeči, na př. »to je jich síla«. Je to zbytečný anachronismus, který ucho zvyklé dnešní češtině jen uráží a kterého bychom se měli vzdáti, jako jsme se vzdali nesklonných tvarů zájmena její.

To vše se týká ovšem i 2. pádu zájmena vztažného jenž: jehož, jejíž, jejichž. Nikdo dnes již neříká na př. »slečna, s jejíž otcem jsme včera mluvili, umřela«; za to tvar jichž místo jejichž se mnohým pořád líbí. A je nezřetelnější než přivlastňovací jich, protože u vztažného zájmena nebývá vždy na snadě, k čemu vlastně patří. Na př. naříká feuilleton o následcích, jaké vzniknou poštovnímu spojení nouzovými změnami jízdních řádů: »bude-li mu (listu) souzeno přebíhat na nějaké lokálky, jichž vlak z pravidla uteče, doběhl by s ním na místo dřív pěšky«; oč by bylo zřetelnější, kdybychom tam čtli »jejichž vlak...«!

KŘÍŽOVÉ DNI.

P r o s e b n é d n i stále ještě straší ve článcích náboženských, ačkoliv z jazykových Brusů je dostatečně známo, že česky se říká správně K ř í ž o v é d n i. Lid říká všude jen »křížové dni«; a tak také říkávali naši předkové (protože se v tyto dni chodilo »pod kříži«): ale Němec říká »Bittage« a my poslušně po něm »prosebné dni«.

G. C. Křikava.

NÁTKA (»N. Ř.« II, 22).

P. Boh. Lůžek z Domoušic u Loun nám laskavě oznámil, že staří lidé v Oboře u Loun slovem n á t k a jmenovali (a snad posud jmenují) větve, kterými se znamenaly meze a cípy louky, nebyly-li jinak zřejmé. Obyčejně se vetkla vrbová větev silnějším koncem do země a na tenším konci se stočila v uzel. Dělávalo se to před senosečí, a podle nátek si sekáči vykráčeli hranici. Také se takovému prutu říkávalo někdy »vohánka«. — Jiný čtenář nás upozorňuje, že nátka jinde znamená osutinu

na rtech (ekzém); to je pokažené staré slovo n á d c h a, jímž bývají označovány rozličné zánětlivé nebo katarové choroby a vyrážky na rozličných místech těla.

PO VYKONANÝCH STUDIÍCH.

Vazba tato se počala šířiti v novější češtině z obavy před podstatným jménem slovesným. V starším jazyce toho ostychu nebývalo a naši kronikáři a letopisci psávali bez rozpaků a správně: Po smíření kniežete a Pražan s Žižkú (Staří letopisové 63); léta téhož po rozjetí dříve řečeného sebránie (t. 76); po dokonání tak radostného a potěšeného poselství (Bartoš Písař 153); po vykonání těch neřáduov a vyhnání dobrých kněží (t. 315); po dokonání téhož sněmu (Dačický I, 150); po přečtení toho spisu i schválení práce defensorův (Skála 2, 93); po dokonání pak modliteb (t. 2, 350); po vykonání podpisů (t. 2, 138) atd. Teprve když u našich brusičů vznikla z jednotlivých případů nesprávného užití podst. jména slovesného a snad i z důvodů slohových nechuť k podst. jménům slovesným vůbec, byly shledávány a nabízeny rozličné jiné výrazové způsoby, jimiž časté užívání podst. jména slovesného mělo býti omezeno. Této nechuti neušla ani vazba »po skončení«, »po dokonání toho a toho« a v Brusech matičních i v Bartošových Rukovětech doporučuje se místo ní vazba s příčestím; na př. po skončeném vyučování m. po skončení vyučování (Brus. mat. z r. 1877 str. 62), po uplynulém příměří m. po uplynutí příměří, po ukončených zkouškách m. po ukončení zkoušek (Bartoš, Rukov., 2. vyd., str. 90 a j.). Vazba ta se vyskytuje sice také porůznu u některých starších spisovatelů (na př. po učiněné relací této, Skála 2, 351), ale najisto jí nesluší dávati přednost před vazbami zde svrchu položenými. Jeť to vazba nečeská a vznikla podle latiny napodobením t. zv. ablativu absolutního (auditis oratoribus a p.). Jejímu vlivu neušla svým časem ani spisovná němčina. O podobných napodobeninách německých, nach aufgehobenem Kloster (u Goetha), nach genommenem Abschiede von seinem Freunde (u Schillera) a j. napsal Behaghel (Die deutsche Sprache, 4. A., 175), že jsou to vesměs vazby neněmecké, které zasluhují pramálo, aby byly napodobovány. A o české náhražce této latinské vazby možno říci totéž. Vazba »po dokončení studií« jest i se svým podstatným jménem slovesným výraz najisto češtější než domněle správnější výraz »po vykonaných studiích«.

ÚŘEDNÍK — ÚŘADNÍK.

Již asi třikrát se nám dostalo od čtenářů upozornění, že »Nár. Listy« stále píší ú ř a d n í, ú ř a d n í k, ú ř a d n i c k ý, s otázkou, je-li to správné. Správný tvar jest ú ř a d (úřadovati); ale podle pravidel české přehlásky před měkkou slabikou (-ní-) má býti e, tedy ú ř e d n í, ú ř e d n í k atd., jako vedle svatý, svatyně je světější, světice, vedle přijatý přijetí atd. Od starodávna se u nás také říká skoro jen úřední, úředník, skoro každý tak i píše, a neviděti, proč by se to mělo měniti. Někdy se staré přehláskové pravidlo ovšem porušilo (na př. u příd. jm. svatý tvoříme 1. p. mn. č. svatí, příslovce svatě místo světí, jak se dříve říkávalo): ale v slovech úřední, úředník se to nestalo.

HOVORNA.

DĚHYLOV, HLUČÍN.

K našemu článečku o komolení místních jmen (v 1. seš. 2. roč. »Naší Řeči«), jmenovitě o zkomolení místních názvů Děhylov a Hlučín (ve Slezsku), dostalo se nám od jiného čtenáře slezského tohoto upozornění: »Snad neprávem se vytýká, že Vilímkův Jízdní řád komolí jméno stanice Děhylov a »Národ« jméno místní Hlučín. Lid říká Dělhov — nikdy jsem neslyšel Děhylov. Nemuselo tedy býti vzato jméno Dělyhov z německého Dielhau; chyba se naopak mohla státi při prvním psaní jména Děhylov. Zrovna tak s Hulčínem, správně Hlučínem. Lid jak na modré, tak na císařské straně vyslovuje Hučín — nerozeznatelno, kde l slabě snad zní, zda před u či po něm. Ovšem mohla si lidová mluva časem kdysi správné (ale tíže vyslovitelné) Děhylov a Hlučín nahraditi snazším Dělhovem a Hulčínem.«

K tomu podotýkáme, že v zápisech starých prvé z obou míst se nazývá vždycky jen jménem Děhylov. V Pozůstatcích knih zemského práva knížetství opavského (vydaných od J. Kaprasa v Hist. archivu č. 28 a 31) se připomíná Gindrzisska z Diehilowa 1434 (Kapras I, 1, 20), Katherziyna Gindrzichowa z Dyehylowa 1439 (t. 33), Waczlaw z Diehylowa 1455 (t. 59), to zbozie Diehylow 1461 (t. 62) na svéj .. vsi Dehýlově 1517 (t. II, 1, 174) a j. Prasek ve Vlastivědě slezské (Díl II, Hist. topografie země Opavské) uvádí vedle tohoto Děhylova (Dielhau) ještě vesnici Děhylov (= Eyglau) jižně od Bavorova (v prus. Slezsku), dosvědčenou také ze starších zápisů ve formě zněmčené Dgehilhau a popolštěné Dzengilow. Není tedy pochybnosti, že tvar D ě h y l o v jest původní.

Druhé z obou jmen — Hlučín — má v nejstarších záznamech listinných zpravidla tvar Hlčín. V Kaprasových Pozůstatcích se uvádí Michalek z Hlczyna 1431 (Poz. II, 1, 24), od Hlczyna 1436 (t. 34), na Hlčíně 1498 (t. 139) a j. Vznik průvodného u, jež se vyvíjí místy při slabikotvorném l, r a jež se objevuje někdy před l, někdy po něm (Svatopluk — Svatopulk), mění výslovnost tvaru Hlčín buď v Hulčín nebo v Hlučín. Oba tvary jsou dosvědčeny, prvý v lat. zápise z r. 1415 Michalkonis de Hulczin (Poz. I, 1, 7), druhý v přečetných zápisech českých jdoucích od r. 1486—1574. Výslovnost místní se tedy ustálila na tvaru Hlučín, který ovšem ve výslovnosti lidové zní »obalováním« tvrdého l Hučín (právě tak, jako naše spis. hluk zní v tamní výslovnosti huk, Gebauer, Hist. ml. I, 365). Je tedy historicky správný tvar tohoto místního jména H l u č í n.

DĚLENÍ VÝRAZŮ PŘEDLOŽKOVÝCH.

O dělení výrazů předložkových platí totéž pravidlo, jako o dělení slov vůbec. Slova, která se nevejdou na konec řádku celá, dělíme podle jejich s l a b i č n é h o složení. Jde-li o pád předložkový, můžeme odděliti předložku od pádu s ní spojeného jen tehdy, je-li to předložka s l a b i č n á, na př. na — zemi, ve — dvou; předložek n e s l a b i č n ý c h však od první slabiky následujícího jména neoddělu-

jeme; dělíme tedy na př. s pa- pírem (nikoli s — papírem), v ok- ně (nikoli v — okně) atd. Naši sazeči se tímto pravidlem skutečně také řídí.

DLE, PODLE, VEDLE.

Předložky podle a vedle mívaly dříve stejné významy, ale jazyk si je časem rozlišil; a měli bychom vždy dbáti pokynů přirozeného jazykového vývoje, nezachází-li na scestí.

Podle obyčejně vyjadřuje shodnost s něčím jiným: podle práva, zákona, zvyku, podle tvých slov, podle tebe atp. Ale znamenává také pohyb nebo polohu podél něčeho: podle potoka jsou stromy, podle domu je zahrádka, šel podle silnice, šel podle mne a ani si mne nevšiml. V tomto významě se této předložce spisovný jazyk ku podivu vyhýbá, ne na svůj prospěch; raději psáváme podél, snad proto, že tak lid nemluví. Kdo se bojí říkati na př. »šel okolo (kolem) mne, okolo (kolem) vrat« atp. (»N. Ř.« I., 287), našel by v předložce podle obyčejně náhradu vhodnější než v předložce mimo, která v tomto významě již vyšla z obyčeje.

Vedle nejčastěji znamená místo u jiného předmětu (vedle dveří je lavička); časem také něco »vedlejšího« v přeneseném smysle (N. N. je kupec, ale vedle toho lichvaří). Časem se ještě říkává vedle, kde se ustálilo v živé mluvě podle: zejména často čítáme »vedle nařízení« a pod. místo »podle nařízení«. Není to nesprávné, říkávalo se tak za starodávna často, ale zastaralé způsoby mluvení jsou vždy při nejmenším zbytečné, kde místo nich máme správné způsoby jiné: »vedle nařízení« snad zní vznešeně, ale »podle nařízení« je přirozenější a každému srozumitelnější.

Dle původně znamenávalo příčinu, asi jako pro; stávalo častěji za podstatným jménem než před ním: na př. »napoj mě dle útěchy i dle věčného spasenie«, »Boha nemiluj ižádného úžitka dle« (pro útěchu atd.). Později se objevuje místo vedle, podle, zejména v přeneseném významě dnešního podle (na př. dle spravedlnosti, dle úřadu svého, dle libosti): tak na př. již u Viktorina ze Všehrd, velmi často na př. u Pavla Skály ze Zhoře a j. Tak této předložky užívá hojně dnešní jazyk knižný (dle pramenů, dle fotografie atd.). Někdy bývá dle v tomto významě káráno; je dnes zbytečné zejména proto, že živý jazyk vůbec již přestal tak říkati.

V staré době se říkalo dle, ale vedlé, podlé, později se však v těchto tvarech koncovka zkrátila podle tvaru dle. Nový knižný jazyk píše podle této výslovnosti podle, vedle.

»JEDEN Z NEJLEPŠÍCH LIDÍ«.

Výborný znalec dějin českého jazyka v psaní, v němž vyjadřuje souhlas s mým výkladem v 1. č. »N. Ř.«, přidává, že »není výklad úplný«; brusiči totiž »místo »jeden z nejlepších básníků« doporučují »básník z nejlepších« — a právě o tomto hlavním výrazu čtenář se výkladu nedočká«. Přiznávám se, že jsem této náhrady za »jeden z nejlepších« neznal; zdá se, že mimo brusy tištěné jsou ještě brusičská ústní podání (posilovaná podle potřeby červeným inkoustem), o nichž nevíme my, kteří jsme chodili do školy před 50 lety. Teď ovšem rozumím také »oné z nejbolestnějších pražských afér« na str. 5.; když jsem tuto větu četl, skoro se mi zdálo,

že to je tisková chyba. Tak tedy »básník z nejlepších«: to je asi kříženec potřeby, míti ve větě slovo, na němž by bylo viděti pád, a strachu z číslovky »jeden«, kde není možná při ní na prsty počítati. Škoda, že se těchto krás nedočkal náš básník z nejlepších; byl by v nich našel »perly z nejvzácnějších« do úst profesora Kostlivého nebo Tajemného muže; a k tomu výrobky z doby nejnovější, ne perly zašlé stářím, jakými se musil spokojiti.

Jiný čtenář m. j. o téže věci psal redakci »N. Ř.« ve dnech, když se l. č. dotiskovalo. Zdálo se mu, že vypuštěním číslovky někdy »povstane leda nesmysl, proti němuž se vzpírá jazykový cit každého myslivého Čecha«. Uvádí příklad z knížky, v níž učitel na střední škole najde »sbírku themat, osnov k úkolům i ukázek úloh vypracovaných« ke slohovým cvičením. V líčení měsíce listopadu tam čteme věty: »Po krásném létě, po říjnu, měsíci ještě příjemném, nastává v přírodě nevlídný a smutný čas — listopad. Celá příroda hlásá, že se přiblížil z nejsmutnějších měsíců«. Kdo se přiblížil? A odkud že se přiblížil? Učí-li někteří profesoři na středních školách takto psáti, nedivme se, že z per mladších spisovatelů pak takové věty splývají i na papír neurčený školním úkolům. Píši o některých profesorech: také oba pánové, jichž se zde dovolávám, učí na středních školách a našlo by se jiných jim podobných ještě mnoho. —

V hlavě »O umučení Božím« říká kdosi v stč. Passionále Petrovi: »Zajisté ty jsi jeden z Ježíšových učedlníkuov«; o málo výše k němu praví »poselnice« (děvečka) věrněji podle slov Písma: »A ty jsi z učedlníkuov člověka tohoto«. Neměl jsem k tomuto místu po ruce všech rukopisů, ale z těch, do nichž jsem nahlédnouti mohl, i ze starých tisků Passionálu se zdá, že čtení s jeden smíme předpokládati již pro původní české zpracování ze 14. st. J. Z.

KOLIKOSLABIČNÝ — KOLIKASLABIČNÝ.

Přídavná jména složená, která vznikla z výrazu, složeného z číslovky a ze jména počítaného, mívají první člen zpravidla ve tvaru genitivním. Na př. svátek Tří králů jest svátek tříkrálový, svícen dvou ramen jest svícen dvouramenný, a tak také pětiboký, šestihranný, desítiletý, padesátiletý, dvousetletý, tisíciletý, ale stoletý (kdežto staletý bývá ve významu několik set let starý). U číslovek neurčitých (nesklonných) mnoho, málo, kolik, několik býval ve složeninách pravidlem tvar s -o, na př. mnohohlasý, mnohoobročný, mnoholetý, mnohotvárný, mnohoúhelný, málokvětý, několikodenní, několikoletý, několikodílný (příklady vesměs z Jungmannova Slovníku). V novější době se ujímá i u těchto složenin, zvláště u slov s několik, patrně vlivem složenin dvouramenný a p. a složených výrazů (práce několika let, dílo o několika svazcích), také tvar genitivní a říkáme nyní častěji několikaletý, několikasvazkový, několikadenní, několikanedělní (Kott 6, 1150), někdy i mnohaletý (t. 6, 1010). Podle nynější zvyklosti je tedy lépe psáti kolikaslabičný, několikaslabičný, ale ovšem mnohoslabičný.

LYŽE, LYŽAŘ.

Lyže je slovo vzaté v nové době z ruštiny (rus. lyža znamená vlastně ploché podložky k chůzi po sněhu, aby se nohy nebořily, také sanice, t. j. ohnutá dřeva na

spodku saní, i ohnuté dřevo na spodku lodi): protože ruština dlouhých samohlásek vůbec nemá, jest y i v tomto ruském slově krátké a měli bychom je podle tohoto původu vyslovovati krátce i my (vyslovuje se u nás časem dlouze, protože dvojslabičná slova ženská na -e u nás často, ne ovšem vždy, mívají první slabiku dlouhou). Původ rus. slova lyža není dosti vysvětlen; snad je příbuzné se slovanským pojmenováním »lžice«, znamenalo-li toto slovo, jak se podobá, původně štěpinu dřeva (také angl. spoon »lžice« je slovo totožné s něm. Span, které zachovalo onen původní význam).

Slovo lyžec (s ženským tvarem lyžka) není dobře tvořeno: příponou -ec tvoří čeština podstatná jména k slovesům (koupiti — kupec, loviti — lovec atp.); ze jmen podstatných tak vznikají skoro jen jména zdrobnělá (jako zvon — zvonec, měch — měšec, chlap — chlapec), anebo leda jména obyvatel, jako Moravec. Správnější je tvar lyžař (ž. r. lyžařka); koncovkou -ař, -ář tvoříme nejčastěji jména řemesel a obchodů (zvonař, truhlář, mlynář, knoflikář), ale také jména osob zaměstnávajících nebo bavících se nějakým předmětem (bruslař, sáňkář, hvězdář, houbař; v Sokole bývají »odborníci« hrazdáři, bradláři a j.).

MERMOMOCÍ.

Mermomocí je slovo správné, jako pouhé mermo, nebo, jak někde také říkají, mocí mermo (srv. »N. Ř.« 1, 256). Ale také živou mocí je dobré rčení, a nemůže býti na škodu jazyku, dovede-li totéž vyjadřovati způsobem několikerým.

OVINOVAČKY — OVINKY.

K str. 316. 1. ročn. »N. Ř.« píše nám laskavý čtenář: »Právem nezamlouvá se vám název »vinuce«, k čemuž dovoluji si poznamenati, že snad více než kdekoli jinde jsou ovinovací holenice rozšířeny u nás v Podkrkonoší; říká se jim zde vůbec »ovinky«. Navrhovali jsme »ovinovačky«, jako se říká shrnovacím botám shrnovačky, podvlékacím spodkům podvlékačky atd.; ale i tvar ovinky je správný (je tvořen, abychom nechodili daleko pro příklad, jako podvlečky). Snad si zvyk časem vybere jeden z obou těchto tvarů; nebylo by na újmu jazykové správnosti ani, kdyby žily oba vedle sebe.

STRUK, STRUČNÝ.

»Nemyslím, že by Vám nebyl znám původ slova s t r u č n ý, ale snad Vás bude zajímati, jak mně původ toho slova vysvitl. Nedávno hovořil jsem s osmasedmdesátiletým starcem o časech za roboty — bylo to v Lomničce u Tišnova — i pronesl stařeček větu: »Sázele se tenkrát s t r u č n ý vobila, teda hrách, čučka...« Toho označení hrachu a čočky jsem ještě nikdy neslyšel, ačkoli vím, že se lusku říká u některých luštěnin s t r u k. Slovo »stručný« znal jsem dosud pouze ve významu přeneseném. A teprve teď se mi ujasnilo, že slovo to povstalo asi tímtéž myšlenkovým postupem, jako slovo j a d r n ý. Od jádra jadrný, od struku stručný — s významem příbuzným. Nemýlím se?«

Pan Ant. Humpolík, odborný učitel v Králově Poli, z jehož dopisu tento výklad otiskujeme, se nemýlí; a jeho doklad z živé mluvy lidové je tak pěkný, že by byl hřích ho nezachovati. S t r u k (starší tvar byl strouk, 2. p. struku) je slovo praslovanské (u je z původního nosového o, jak dokazuje polština a slovinština) a znamená vlastně něco sporého, nadělaného; v rozličných krajích českých a moravských se tímto slovem označuje lusk, také cecek kravího vemena, v jazycích jihoslov. také kukuřičný klas atp. S t r u č n é je, co má struky (stručné obilí = luštěnina) anebo co je jako struk; stručná řeč je tedy řeč hledící obsahu, ne prázdných slov (jako lat. in nuce = »v ořechu, stručně«). Struk nebo strouček se také někde říká částem (»drápkům«) česnekové cibule; místo strouček se však obyčejně říká s t r o u ž e k (lidová etymologie si to slovo upravila, jako by patřilo k slovesu strouhati). J a d r n é je, co má jádro nebo mnoho jader, co je jako jádro. Naši předkové lat. malum granatum dobře si přeložili slovem »jadrné (nebo zrnaté) jablko«; ale protože Němci říkají Granatapfel, naučili jsme se po nich říkati »granátové jablko«, jako by v něm rostly granáty!

VAŘÍCÍ VODA.

K výkladu na str. 23. a n. píše nám čtenář »N. Ř.«: »Lid neříká »voda se vaří«, nýbrž »voda vaří«, bez se, a to se zdá čpěti germanismem (kochen)«. Z listu nepoznáváme, odkud laskavý tento čtenář jest (psal »v poli«): v Čechách, co víme, říká se »voda se vaří«, ale na Moravě opravdu místy říkají »voda vaří«. Jest-li to germanismus čili nic, není snadno říci: tvar nezvratný by byl mohl vzniknouti i vlivem nezvratného slovesa vříti, když začínalo zanikati a říkalo se »voda vře« i »voda se vaří«. Správnější jest ovšem »voda se vaří«, anebo po staru »voda vře«. Náš čtenář přidává, že bychom měli usilovati, »aby se udrželo a oživilo sloveso vříti, jehož úplně správně užíváme ve složeninách vyvříti (voda vyvřela, t. j. vyvařila se) a navříti (hrneček navřel, t. j. vařením načichl)«. V tom se s ním úplně srovnáváme, ale víme dobře, že málokdy se podaří vzkřísiti slovo, jehož se živý jazyk již vzdal (v Čechách, co víme, neříká se tak ani vyvříti, ani navříti).

Rozdíl mezi přídavnými jmény vařící a vřelý dobře osvětluje tento doklad, zachycený z mluvy lidové (u Divišova). Hospodyně nesla polévku na stůl a ohlašovala: »Je vřelá, ale vařící není«.

ŽELEZOBETON, správně: ŽELEZOVÝ BETON.

V článku o slově železobeton v 2. roč. »Naší Řeči« na str. 31 byl navrhován za tuto nečeskou složeninu výraz železový beton, ale omylem tiskařským vznikl z toho železný beton, výraz na první pohled ovšem nesprávný, neboť železný = z železa, kdežto železový beton má znamenati beton se železem (jako švestkový knedlík je knedlík se švestkami atd.). Nechť si tedy naši čtenáři tento tiskový omyl laskavě opraví.

Číslo 3. vyšlo dne 1. března 1918. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.
Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o., v Praze I., v ul. Bílkově č. 17.